

ZKOUŠKY V TRADIČNÍ ČÍNSKÉ STÁTNÍ SPRÁVĚ A JEJICH VLIV V JINÝCH ZEMÍCH

Timoteus Pokora

Je obecně známo, že předmoderní Čína docílila v období před vznikem kapitalismu v Evropě značné úspěchy v některých odvětvích výroby a že se v této souvislosti mluví o "darech Číny lidstvu". Jde například o vynález hedvábí, papíru, porcelánu, střelného prachu a o jiné významné objevy. Jejich popisu je věnováno zatím jedenáct svazků přehledných dějin vědy a techniky v Číně - *Science and Civilization in China* - anglického biologa, historika vědy a sinologa Josepha Needhama. První svazek vyšel 1954 a poslední chystaný svazek o širších souvislostech vývoje čínské vědy ve spojitosti s vývojem společnosti bude nepochybně obsahovat úvahy o správě Číny, která byla v rukou jednotně vzdělávaného úřednictva.

Většina vyspělých společností si v minulosti vybudovala administrativu pro správu státu, ale jedinečný je nejstálejší model administrativy v Číně, existující po více než dva tisíce let a řídící se v podstatě stále stejnými principy. Zmiňuje se o tom Hans Bielenstein, který v závěru své knihy o byrokracii dynastie Chan (3. st. př.n.l. - 3. st.n.l.) uvádí, že v roce 5 př.n.l. měla čínská administrativa průkazně 130 285 příslušníků, počínaje kancléřem a konče subalterními úředníky. Bielenstein shrnuje: "Chanská byrokracie... byla nejvíce imponující formou vlády, která byla kdy ve světě vytvořena."¹

I kdybychom nepochybovali o správnosti tohoto úsudku, musíme jej ověřit poznatky z historie vývoje této celostátní správy, která byla založena právě ve zmíněné době Chan. Na rozdíl od dřívějších období čínských dějin je chanská Čína charakterizována nejen ústřední správou celé země, ale i počátky systému úřednických zkoušek. Tato významná praxe zaslouží naší zvláštní pozornost mimo jiné i proto, že se - byť i mnohem později - uplatnila i v Evropě a jinde.

Konfucianští historikové a myslitelé měli vypěstovaný smysl pro precedenty z minulosti, které uznávali jako směrodatné pro současnost i budoucnost. Promítali proto do dávnověku nejen svou současnou situaci, ale také své subjektivní představy. V této souvislosti mám na mysli důmyslný spis Čou-li, což znamená Čouské rity, nebo lépe Čou-kaun (Čouské úřady).² Jde o systematizující spis o úřednictvu doby Čou (1021 - 445 př.n.l.), který podrobně a až s nevěrohodnou pečlivostí popisuje byrokratickou organizaci a "přesné počty úřednictva ve starověku. V první části líčí například organizaci téměř čtyřtisícičlenného personálu, který spravoval vládcovu rezidenci. 2 221 osob (neboli téměř 60 % celkového stavu) se zabývalo přípravou jídel a nápojů: existovalo údajně 162 sestavitelů jídelního lístku pro dvůr; 70 specialistů na maso, 128 pro obsluhu královské rodiny, 128 pro hosty, 62 pomocných vedoucích, 335 specialistů na obilí, zeleninu a ovoce, 62 pro lovnou zvěř, 342 na ryby, 24 na želvy, 28 na sušení masa, 110 na víno, 340 číšníků na podávání vína, 170 odborníků na "šest druhů nápojů", 94 zpracovávajících led, 31 číšníků přinášejících pokrmy a nápoje na bambusovém podnosu atd."³

Neznámý autor Čou-li si dává záležet i na podrobném výčtu i nižších příslušníků administrativy. Jde povětšinou o utopii a snahu předvést dvorní aparát, který zahrnoval mnoho administrativních úředníků. Úkol stanovit správné úředníky, správce lidu, byl prvořadou povinností staročínských vládců, kterou jim ukládalo samo nebe.

U úředníků v době Čou i dříve nebylo možné přezkoušet jejich schopnosti a úspěšnost jejich působení zejména proto, že v tehdejší Číně existovalo mnoho států a státek, mezi nimiž ústřední čouský vládce zejména od roku 771 př.n.l. měl omezenou, spíše náboženskou a ideologickou úlohu. Jednotlivé státy spolu soupeřily a potíraly se i vojensky, takže bylo sotva možné vytvořit jednotná kritéria pro výběr úředníků a jiných hodnostářů. Feudální politická roztržitost nemohla přispět k utváření jednotných státních typů, tím spíše, že za doby Válčících států v 5. - 3. st.n.l. kromě konfuciánství působily jiné školy myšlení, které vyvíjely odlišné modely společnosti. Je ovšem nutné uvést, že starší období Západních Čou (11. - 8. st.př.n.l.) se vyznačovalo poměrnou, byť i celkem primitivní jednotou říše.⁴

Zcela jasné údaje o zkouškách úředníků máme teprve z roku 622 n.l., tedy zpočátku dynastie Tchang (618 - 906). Jejich vývoj však charakterizuje první zmínka pocházející již z roku 165 př.n.l. Dynastické Dějiny Západních Chanů (hlavní autor Pan Ku, 32 - 92 n.l.) píše: V 9. měsíci 15. roku vlády (císaře Wena) vydal císař edikt nařizující všem úředním markýzům, místním králům a vévodům jakož i náčelníkům krajů, aby doporučili (císaři muže) moudré a vynikající, kteří by byli schopni mluvit přímo a dokázali důsledně kritizovat své nadřízené. Císař jim osobně kladl otázky, (v odpovědi na ně) se k nim vyjadřoval. Pro vysvětlení viz biografii Čchao Cchuoa.⁵

Text odkazuje na Čchao Cchuovu biografii⁶ (zemřel 154 př.n.l.) jednoho z nejvýznačnějších hodnostářů císaře Wena, který byl vzdělán v konfuciánských klasikách i v legislativních spisech. V této biografii jsou podrobně zachyceny císařovy otázky a Čchao Cchuovy odpovědi. Zajímavé je, že v předcházejících dějinách Š'-ti (Zápisy historika od Š'-ma Čchieny asi 140 - 95 př.n.l.), napsaných asi dvě stě let před Dynastickými dějinami Západních Chanů, není o zkoušce Čchao Cchuoa císařem⁷ žádná zmínka. Je rovněž pozoruhodné, že již uvedená 4. kapitola (anály císaře Wena) Dynastických Dějin Západních Chanů již k roku 178 př.n.l. (2. rok císaře Wena) uvádí, že k císaři mají být posláni "doporučení moudří a vynikající" (sien-liang), "otevření a čestní muži" (fang-čeng), kteří by byli schopni mluvit přímo a kteří by dokázali důsledně kritizovat.⁸ Vidíme, že oba edikty císaře Wena jsou podobné až totožné, avšak starší z nich se nezmiňuje o zkouškách, ani o tom, kdo k nim byl povolán.

Touto otázkou se podrobněji zabýval komentátor Čou Šou-čchang (1814-1884). Soudí, že zkoušky v 165 př.n.l. byly první, že jimi měli být vybráni muži trojí ctnosti, tj. vyznačující se úctou k rodičům a respektem vůči starším bratrům, moudrostí a dobrotou, dokonalou ctí a upřímností. Čchao Cchuo dosáhl skvělého prospěchu u zkoušky a byl povýšen na palácového velmože.⁹ Muži, kteří měli být vybráni v roce 178 př.n.l., údajně bez účasti císaře, byli jím patrně dodatečně do funkcí jmenováni. Použití téměř stejné terminologie v obou ediktech naznačuje určitou kontinuitu; zkoušky mohly být vykonány již v uvedeném roce, ovšem bez osobní panovnickovy účasti. Teprve jeho přítomnost vyvolala zmínku o zkouškách v císařských análech. Existuje také důležitá zmínka o prvním chanském císaři známém pod jménem Kao-cu ("Vznešený předek"), který žil mezi 248 - 16. 195 př.n.l. a vládl od roku 202. Velkou část svého života prožil za

předchozí krátkodobé dynastie Čchin, sjednotitelky celé země. Text Zápisů historika¹⁰ i Dějiny západních Chanů se o tomto období jeho života zmiňují velmi stručně: "Když dospěl š'úředník"¹¹. Na příslušném místě je použito slova š', které má mimo jiné význam testovat, pokoušet se, zkoumat, zkouška, používat, disciplinovaný.¹² E. Chavannes zmíněné místo překládá: "Quand il fut grand, il s'essaya à être fonctionnaire"¹³ zatímco H.H. Dubs uvádí značně odlišně: "When he grew up, he took the tests for officials..."¹⁴ H.G. Creel upozorňuje na Chavannesův překlad a dodává, že Dubsův překlad je nepochybně správný.¹⁵ Starověký komentátor Jing Šao (fl. 140 - 206) soudí, že text znamená š'wej li, tj. "pomocí š' se stal úředníkem".¹⁶ Sovětský sinolog R.V. Vjatkin překládá výstižně: "... on prošel proverku, stal činovníkem;" dodává, že Kao-cu se již od dětství vyhýbal "černé práci" a připravoval se na úředníka.¹⁷ Máme ještě jednu podstatnou zmínku o tomto císaři v biografii Lu Wana, který se narodil ve stejné osadě a stejného dne jako on.¹⁸ V Š'-ti se dočítáme, že když oba muži dospěli, společně studovali.¹⁹ Moderní komentátor Š'-ti Takigawa Kametaró soudí, že Kao-cu se díky svým studiím mohl stát úředníkem. Creel²⁰ (viz pozn. 15), uvádí, že "učenci, kteří ještě neměli úřad, mohli být podrobeni složení zkoušek. To se velmi dobře hodí pro Kao-cua, který po složení zkoušek obdržel první nízký úřad. Creel dodává, že zkoušky mohly být písemné nebo ústní.

Známe ještě třetí text vztahující se ke Kao-cuovi z roku 196 př.n.l., kdy byl již vládcem dynastie Chan. V březnu nebo dubnu téhož roku vydal císař rozsáhlý edikt, v němž si stěžoval, že nepoznal moudré a schopné lidi své doby, kteří jistě stále existují a kteří nežili jen ve starověku. Chtěl je získat do svých služeb a nabízel jim různé výhody a pocty jako například dopravu ke dvoru kočárem se čtyřspřežím. Zároveň nařídil ústředním a oblastním úředníkům, aby vyhledali vhodné kandidáty a navrhli je s uvedením jejich zásluh, vystupování a věku. H.H. Dubs soudí, že tento výnos je jedním z těch, které vedly k zavedení systému zkoušek a že jeho nejranější stadium²¹ nacházíme v příslušné pasáži dokumentu.

Je důležité, že pro nás z uvedené dokumentace vyplývá, že se zkoušky úředníků konaly se vši pravděpodobností již za první sjednotitelské dynastie Čchin (221-207 př.n.l.). Není to nic překvapujícího, protože obě dynastie - krátkodobá Čchin a dlouhodobá Chan - byly prvními skutečně centralizovanými a despotickými monarchiemi, kde panovníci soustřeďovali ve svých rukou stále větší moc, kterou přejímali - násilím nebo politickými prostředky - od vládců údělných království (wangů). Je dobře známo, že Chanové ponechali v platnosti čchinské reformy včetně těch, které jsou často pokládány za specificky čchinské (např. zákaz držby knih považovaných za podvrtné). I když to nelze přesněji doložit, lze s jistotou předpokládat, že v otázce výběru a zkoušek úředníků Chanové se mohli již opřít o dřívější ustanovení. Z výše uvedeného příkladu je patrné, jak Chanové postupně upravovali nedávné dědictví. Můžeme rovněž předpokládat, že i čchinské reformy byly ovlivněny některými politicko-filozofickými myšlenkami dřívější doby Válčících států.

V předcházejícím výkladu o zkouškách v rané době Chan jsme se dotkli otázky, zda se konaly ústně nebo písemně; máme zajímavé doklady o způsobu provádění písemných zkoušek, jimiž se zabýval zejména Čchü Tchung-cu.²² Učenci byli z provincií povoláváni do hlavního města, kde jim císař kladl otázky známé pod mnohovýznamovým termínem cche, zatímco odpověď na ně se nazývá tuej-cche.²³ Jedním z dotázaných byl Kung-sun

Chung, bývalý pasák vepřů a pozdější kancléř, který se podrobil zkoušce v roce 130.²⁴ Tehdy se zkoušek účastnilo více než sto mužů. Ministr obřadů navrhl zařadit Kung-sun Chunga do nízké kategorie. Po obdržení písemných odpovědí jej však císař zařadil na první místo.

Za Chanů bylo obvyklé studovat některou z klasických knih konfuciánství pod vedením státěm ustanoveného učence (po-š', nyníější význam doktor, původní "učenec širokých znalostí"). Po roce studia se kandidát podrobil zkoušce.²⁵ Otázky o různých problémech, především z dějin a filozofie, byly napsány na tabulky a zařazeny do několika skupin označených výrazy tia-kche, i-kche, ping-kche,²⁶ tj. první, druhý a třetí stupeň (nebo A, B, C). Po uspořádání tabulek kandidáti byli vyzváni vybrat si otázku vystřelením šipky na příslušné místo. Tento výběr se nazýval še-cche²⁷ - "střelit otázku". Úspěšní absolventi zkoušek byli pak jmenováni úředníky.²⁸ Komentátor Žu Šun (fl. 221-265) informuje, že podle spisu Chanské ceremonie (Chan-i) 100 studentů střelilo do prvního stupně otázky a že byli jmenováni palácovými komořními; střelců druhého stupně bylo 200; ti se stali společně korunního prince a dostávali roční plat odpovídající 200 bušlům rýže, tj. 5860 kg.²⁹ Zatímco v Zápisech historika, které byly napsány po roce 100 př.n.l., není o střelení otázek žádná zmínka, je tento termín běžný v Dějinách Západních Chanů, které se zabývají obdobím mezi koncem 3.st. př.n.l. až po první desetiletí 1.st. n.l.; a vyskytuje se vždy v souvislosti s ušlechtilými konfuciánci - rytíři mezi literárními učenými.³⁰ Z toho vyplývá i to, co je známo i z jiných pramenů, že teprve od 1. století př.n.l. začíná rozvoj konfuciánství a současně jako státní ideologie potlačování jiných škol myšlení. Mohlo se ovšem stát, že člen první skupiny, jako třeba pozdější kancléř Kchuang Cheng, (který provedl v roce ³¹ př.n.l. hluboké reformy kultu a platil za vynikajícího učence, dosáhl sice 1. stupně při zkoušce, ale nedostalo se mu příslušného postavení. Důvodem bylo, že uspěl při následujících zkouškách až při devátém pokusu střelby a to jen na nejnižší stupeň.³² Byl rolnického původu.

Musíme ještě popsat některé jiné způsoby vybírání úředníků v době Chan. Nejdříve uvedeme některé základní publikace: Wang Jü-čchüan popsal ústřední vládu Západních Chanů, nezmiňuje se však o výběru úředníků.³³ Podstatně užitečnější je pro nás studie Franklina W. Houna (jeho čínské jméno je Chou Fu-wu) o náboru státních úředníků za Chanů,³⁴ avšak nejrozsáhlejší a spolehlivou je již zmíněná kniha Hanse Bielensteina o byrokracii za obou chanských dynastií, zejména její šestá kapitola. Pro úplnost můžeme uvést i novou knihu Liu Pak-yuena (Liao Po-jüan) o politických institucích a boji o moc za Západních Chanů.³⁵ Dvě studie o době Východních (Pozdních) Chanů - o systému získávání úředníků a o místní správě - uveřejnil australský badatel de Crespigny.³⁶

Chanský systém vytypování úředníků byl nepochybně předchůdcem tchangského systému výběru pomocí zkoušek, ovšem v méně vyvinuté podobě. Tento výběr se teoreticky týkal všech svobodných mužů, s výjimkou obchodníků. Netýkal se otroků. K obchodníkům se čínské politické myšlení stavělo vždy kriticky, protože nepatřili ani k úředníkům spravujícím lid, ani k rolníkům nebo řemeslníkům lid vyživujícím. Nejctihodnější formou získání úřadu bylo povolání císařem do úřední hodnosti a do hlavního města. Stávalo se ovšem, že kočárem přivezený kandidát státní služby zklamal svým osobním počínáním a plánovaný úřad mu byl odepřen.

Jinou omezenou možností vstupu do okruhu úřednictva poskytovalo ustanovení, že vysocí úředníci s platem nad dva tisíce bušlů obilovin získávali po třileté službě privi-

legium "žen" (= "převzetí ručení"), při jehož uplatnění mohl být syn nebo bratr úředníka pověřen úřadem, zpravidla nižším. Držitelé takové hodnosti sloužili po zkušební dobu jako komoří. Toto privilegium bylo často kritizováno proto, že nevyjadřovalo žádnou zásluhu.

Většina úředníků získávala své postavení buď doporučením, nebo přímým jmenováním. O systému doporučení, který se začal uplatňovat nejspíše na jaře 196 před n.l., jsme se již zmínili. Teoreticky měl být odrazem názorů a úsudků pocházejících z celé říše, k nimž někdy patřila i nebeská znamení, jako byl např. výskyt podivného zvířete nebo zatmění měsíce apod. V ústřední vládě měli právo poskytovat doporučení kancléř, hlavní sekretář a devět ministrů, v místní správě úředníci-gubernéři státem kontrolovaných oblastí nebo z ústředí jmenovaný dozorce v úředních královstvích. Tam vládli spíše de nomine většinou "králové" - synové nebo příbuzní císaře. Vláda někdy vysílala své vlastní posly, kteří měli sami zaříditi doporučení.

Bielenstein odhaduje počet úředníků získaných za celou dobu Chan systémem doporučení na několik tisíc mužů, což nemohlo zdaleka odpovídat potřebě,³⁷ ani nemohlo zaručit pravidelný přísun kádrů. Proslulý dlouho vládnoucí císař Wu (140 - 87) po rozsáhlých diskusích s vlivným konfuciánským filozofem Tung Čung-šuem (asi 179 - 104)³⁸ rozhodl v roce 130, že každá oblast³⁹ a království mají pravidelně doporučovat pro úřednickou dráhu dva muže. Tím bylo zajištěno získání zhruba dvou set kandidátů ročně, kteří mohli, ale nemuseli mít určitou úřednickou praxi a dostali čestný titul "oddaný k rodičům a neúplatný" (siao-lien). V roce 92 n.l. byl systém zpřesněn v zájmu více vyváženého zastoupení obyvatelstva. Každá oblast a království měly každoročně navrhnout jednoho kandidáta na dvě stě tisíc obyvatel; územní jednotky s nižším počtem obyvatelstva jednou za dva roky a oblasti s počtem obyvatel menším než sto tisíc vybíraly jednoho kandidáta na dva roky a při počtu pod padesát tisíc jednou za tři roky. Celkový počet doporučených kandidátů tedy vzrostl na 250 - 300 mužů ročně. Doporučovatelé působící mimo hlavní město měli mít za sebou alespoň rok služby v místní správě. I když ještě v některých případech byly na nátlak císařské rodiny nebo vlivných statkářů na venkově doporučeny do úředních služeb nekvalifikované osoby, soudí Bielenstein, že přesto byly za čtyři století panování Chanů prokázány dobré schopnosti čínského úřednictva.⁴⁰

Poměrně široký okruh zájemců získal úřednické postavení také přímým jmenováním do hodnosti tří vévodů tj. nejvyšších civilních hodnostářů, devíti ministrů a jiných vysokých míst. Někteří z těchto úředníků dosáhli i vyšší kariéry. Poslední cesta k stejnému cíli vedla přes "vědeckou činnost", která spočívala především v dokonalé znalosti některé z klasických knih. Znalci (po-š') měli původně zvláště široké vědomosti a jejich počet dosáhl za císaře Wena (vládl 179 - 156) sedmdesáti, tedy poměrně značné výše. Držitelé tohoto titulu vyučovali neformálně své osobní žáky. Všichni učitelé byli sdruženi v instituci, jejíž název tchaj-süe lze přeložit jako "akademie". V roce 136 př.n.l. byl však počet těchto po-š' zmenšen na pouhých pět, a dále působili jako učenci úzce zaměřeni na studium Knihy proměn, sbírky dokumentů Knihy historie, básnické Knihy písní, knihy Společenských pravidel a análů Jara a podzimy (spolu s komentářem Kung-jang).⁴¹ Zjišťujeme, že si tito státní vědečtí úředníci neosvojovali praktické znalosti, ale že se věnovali exegesi filozoficko-politických tezí konfuciánství. K tomuto cíli se občas pořádaly konference o některých klasických knihách, jejichž oficiálně stanovený počet kolísal.

Zdá se, že získání úřednické hodnosti nebo povýšení za úplatu se nepokládalo za něco, co by odporovalo etice nebo konfuciánství, vzhledem k tomu, že se tato praxe uplatňovala po celou dobu Chan.

Naznačili jsme, že za Chanů nabylo konfuciánství vedoucího postavení jako "státoprávní doktrína". K tomu však nedošlo bez vlivu legismu, nauky, která kladla za základ zákon (= fa, odtud fa -tia, škola legistů) a nevěnovala podstatnější pozornost jednotlivci a jeho kvalitám. Pozdější mocný císař Wu na samém počátku své vlády (141 nebo 140 př.n.l.) schválil podání kancléře Wej Wana, aby byli propuštěni z úřadu všichni, kdo zastávají hlediska legistů Šen Pu-chaje (nar. asi 400 - zemřel asi 337 př.n.l.), Šang Janga (asi 390 - 338) a Chan Feje (280 - 233).⁴² Nicméně, jak píše H.H. Dubs, "vláda císaře Wu tedy znamená jak upevnění konfuciánství, tak i faktické znovuvvedení mnohých legistických praktik do vlády v říši."⁴³

Na rozdíl od legistů konfuciánci zdůrazňovali úlohu moudrého člověka. Konfucius (551 - 479) sám rozdělil moudré do čtyř kategorií podle nabytí vědomostí. "Ti, kteří se s vědomostmi narodili, jsou nejvýše. Ti, kdo je získali studiem, patří na další místo. Ti, kdo se pro jejich získání museli namáhat, patří ještě na vzdálenější místo. Ti, kdo je nezískali ani po vynaložení velkého úsilí, patří k nejnižšímu lidu."⁴⁴ Konfucius poznamenal také, že on sám by patřil k těm, kteří mají vrozené vědomosti.⁴⁵ Slovo č',⁴⁶ které překládám jako "vědomosti", má též význam "znalosti", "moudrost" apod. Na stejném místě svého díla, v 16. kapitole Hovorů, charakterizuje Konfucius lidské vlastnosti a vztahy opětovně trojicí pojmů. Uvádí trojí druh přátelství, potěšení, užitečnosti a škodlivosti, omylů, atd.⁴⁷ Trojice se v Hovorech vyskytují sedmkrát, čtveřice jen dvakrát, pětice pojmů jen dvakrát, osmero a devatero charakteristik jen jednou.⁴⁸ U Konfucia takzvané asociativní myšlení nebylo ještě příliš rozvinuto. Této numerologii členění čínských pojmů věnoval M. Granet třetí kapitolu své knihy o čínském myšlení nazvanou Číslo.⁴⁹ V doplňkovém indexu této knihy zjistíme, že třeba trojice je zmíněna šestadvacetkrát, devítka - násobek trojky trojkou - pětadvacetkrát, 81 - násobek devítky devítkou - osmnáctkrát. Všechna tato čísla souvisí, přímo nebo nepřímo, s koncepcí člověka.⁵⁰ Tung Čung-šu, o kterém jsme se již zmínili a který uspořádal chanské vědění, platí za dovršitele numerologie v starověkém čínském myšlení, v němž různé číslice a jejich kombinace získávají samostatnou platnost.⁵¹

Nevěnoval bych tolik místa teorii číselných kombinací ve spojení s hodnocením člověka, kdyby nesouvisela s výběrem úředníků, u nichž se předpokládalo, že mají mít vysoké morální kvality. V 20. kapitole Dějin Západních Chanů byl podniknut velkorysý pokus zařadit 1955 lidí do některé z devíti kategorií. Jde o Tabulku lidí starověku a současnosti,⁵² jejíž název však zčásti není opodstatněný, protože výklad končí poslední předchanskou dynastií Čchin a neuvádí osobnosti doby Chan. Tabulka vznikla asi roku 100 n.l. nebo později; jejím autorem není hlavní autor spisu Chan-šu Pan Ku, nýbrž jeho učená sestra Pan Čao a jiní. Přesné, byť i nikoliv úplné pojednání o tabulce podal Derk Bodde,⁵³ který se zabýval i dějinami tradičního práva v Číně.⁵⁴

Základní myšlenkou tabulky je představa, že tak jako mnoho jiných věcí je možné a nutné posuzovat a klasifikovat i lidskou ctnost, která v sobě zahrnuje také pozitivní postoje k státu a právu jakožto součásti konfuciánské nauky. Základní metodou je myšlení asociativní neboli v kategoriích (viz Bodde). K mechanickému třídění slouží velmi jednoduché násobení nebo dělení třemi. Trojka se dělí na tři části: horní (šang), střední

(čung) a dolní (sia). Opakujeme-li trojici celkem třikrát, získáváme devět kategorií; - horní, horní - střední, horní dolní; střední - horní, střední - střední, střední - dolní; dolní - horní, dolní - střední, dolní - dolní. Dosadíme-li místo obecného dělení konkrétní kategorie kvality lidí starověku, podle názorů autorů tabulky dostáváme: 1. světec, 2. člověk dokonalé ctnosti, 3. člověk znalostí. Stupně 4 - 8 nejsou v původním textu charakterizovány, až devátý stupeň označuje hlupáka.⁵⁵ Tabulka se neuchovala v původním stavu, avšak Boddeho statistický přehled⁵⁶ přece jen poskytuje zajímavé shrnutí.

Podle tohoto přehledu bylo světců a mužů dokonalé ctnosti samozřejmě nejvíce v legendární době (109 a 110); největší počet lidí je zařazen do pátého stupně (340); v devátém stupni hlupáků je nejméně osobností ze všech nelegendárních skupin (134), přičemž jejich největší počet byl ve zmatené době Jar a podzimů (69), v moderní době rozdělené řše v 5. - 3. st.př.n.l. nebyli žádní světci. Tabulka hodnotí pouze zařazením, autoři své stanovisko nijak neodůvodňují a je zřetelně patrné, že dávají přednost konfucianství před jinými filozofickými školami.

Nové metody

Z doby mezi roky 240 - 250 n.l. pochází malé dílo od Liou Šao, Žen-wu č'(Pojednání o lidských schopnostech)⁵⁷, které lze označit za první čínské dílo o psychologii, uplatněné ovšem na významné historické osobnosti. Číňané ovšem již dříve podle fyziognomie (zvířat, koní, psů a především lidí) usuzovali na jejich povahu, vlastnosti a postavení (siang). Liou Šao rozdělil významné muže do dvanácti kategorií podle jejich schopností: čching-t'ie = jemného chování, fa-t'ia = státník, šu = stratég, kuo-tchi = vůdce státu, čching-neng = schopný zacházet s nástroji, cchang-fou = kritik, ti-liang = praktický, č'-i = lstivý, wen-čang = konfucianský literát, žu-süe = učený člověk, khou-pien = prohnatý řečník, siung-t'ie = vojenský hrdina. Podle Liou Šaoa člověk nemá nutně pouze jedinou ze zmíněných vlastností,⁵⁸ nýbrž může jich mít i několik. Jejich kombinace může být předpokladem pro úspěšnou kariéru nebo naopak. Tak například nositel schopností jemného chování, státníka a стратега může úspěšně zastávat funkci kancléře nebo, což je ještě více nasnadě, učený člověk se může stát historiografem celé řše. Takové hodnocení má být pomůckou k výběru úředníků, vedoucí od subjektivního založení k předurčené hodnotě.⁵⁹

Způsobů hodnocení člověka - budoucího úředníka, bylo v prvních staletích našeho letopočtu více.⁶⁰ Soustředíme se však na porovnání devítkového systému v 20. kapitole Dějin Západních Chanů s jiným devítkovým systémem pro výchovu mladých úředníků, který měl zajímavý název "devět kategorií a nestranný a spravedlivý" (ťiou-pchin čung-čeng).⁶¹ Jak lze poznat již z prvních znaků "devět kategorií",⁶² jde o systém výběru a jmenování úředníků, v němž jsou uchazeči hodnoceni podle svých ctností a schopností a zařazováni do jedné z devíti kategorií (pchin). Zařazení do kategorií provádí muž známý svou nestranností, který musel pocházet ze stejné oblasti jako zkoušený kandidát. Vytvářel si svůj názor na základě místních kritických vyjádření. Tato praxe přejala mnohé z forem předcházejících metod hodnocení, o nichž jsme se stručně zmínili a přešla v systém. Jeho novým a podstatným rysem bylo, že úředník, který rozhodoval o zařazení kandidátů do jednotlivých kategorií a který dříve získával své postavení tím, že byl známý a vlivný v území, kde žil, byl od roku 220 n.l. jmenován ústřední vládou. Od roku 187 n.l.

probíhaly v Číně dlouhodobé vnitřní války, které rozdělily celou zemi, jež však přesto byla z formálních důvodů stále ještě označována za říši Chan. Císařové té doby byli v rukou vzájemně se potírajících generálů. Dynastické dějiny Ťinů (265 - 419) se vyjadřují stručně a výstižně: "Devět kategorií pochází z krveprolití a zmatků vojenské vlády."⁶³ Uvedený systém výběru úředníků vyhlásil v roce 220 Cchao Cchao, generál a císař dynastie Wej, jedné ze Tří říší v třetím století. Byla to metoda, která se stala na několik staletí přechodem k plnému rozvinutému zkouškovému systému doby Tchang (z r. 622) a snad již předcházející dynastie Suej.

Není snadné nalézt původ výrazu čung-čeng, který v některých starých spisech označuje kladnou činnost neustranného a spravedlivého člověka, nikoliv hodnost úředníka, s nímž se setkáváme v nynějším kontextu. Jediný příklad je v 48. kapitole Zápisů historika, která je věnována životopisu protičchinského povstalece Čchen Še.⁶⁴ Tento text praví o Čchen Šeovi, králi z Čchenu: "Král Čchenu jmenoval Ču Fanga čung-čengem (a Chu Wua s'-kuoem)."⁶⁵ Pokusil jsem se z kontextu dokázat, že překlad by měl vyjádřit kritický postoj historika S'-ma Čchieny asi takto: "Král Čchenu jmenoval Ču Fanga palácovým napravovatelem (a Chu Wua kontrolorem nedostatků)."⁶⁶ Odtud tedy nepochází výraz čung-čeng v systému výběru úředníků z roku 220 n.l.

Podstatou systému čung-čeng bylo, že úředníci - držitelé titulu "neustranný" a "spravedlivý", působící v celé říši, či lépe řečeno v některém z čínských států mezi 3. - 6. stoletím - měli za povinnost muže příslušných morálních kvalit a znalostí pozorovat, hodnotit a doporučovat do úřednické služby v jedné z devíti kategorií. Tato praxe byla ovšem prakticky omezena, protože se sotva dalo očekávat, že se pro první kategorii najde někdo tak význačný jako Konfucius, a protože nemohl být do úřednické služby doporučen muž z kategorie deváté. Nízké umístění vyplývalo obvykle z degradace pro nějaký přečin.

Nestranní a spravedliví byli zařazeni do dvou stupňů - malí a velcí; velcí byli nadřazeni a posuzovali zprávy a návrhy malých. Nestranní a spravedliví nemuseli - a vzhledem k velikému počtu obyvatelstva ve své oblasti ani nemohli - získávat příslušné údaje osobně, k tomu jim sloužili i informanti (fang-wen),⁶⁷ doslova "dotazující se a vyšetřující". Nestranní a spravedliví neměli pravomoc jmenovat úředníky, které navrhli, tím byli pověřeni ředitelé výchovy, kteří se opírali mj. o stručné charakteristiky čuang,⁶⁸ dnes bychom řekli posudky. Systém devítistupňových kategorií nestranných a spravedlivých neodpovídal systému kategorií úřednictva. Zdá se, že činnost nestranného a spravedlivého v uvedené agendě nebyla jeho jedinou prací, byla to spíše jeho vedlejší činnost, přičemž měl často ještě jiný titul, a tím také další pracovní okruh. Posudky byly někdy až příliš stručné a připomínají spíše aforismy: "neustranný a spravedlivý (Wang Ťia) klasifikoval (Ťi) Žunga". Ačkoliv jej zařadil do vyššího stupně, charakteristika zněla: "Vynikající ctnost, schopností málo."⁶⁹ To silně připomíná "čisté výroky" z předcházejících Pozdních Canů.

Do funkce "neustranných a spravedlivých" mohli být jmenováni muži z chudých rodin,⁷⁰ existoval dokonce titul "chudý a prostý",⁷¹ pro který se vyskytoval výraz chan,⁷² doslova "chladný", tedy ten, kdo neměl ani na teplý oděv. Přesto byl systém současně kritizován, a to především proto, že "neustranní a spravedliví" bývali příliš mocní a nestačili plnit všechny své úkoly.⁷³ Většina současných kritiků poukazovala na to, že údajně "neustranní" byli často nuceni jednat podle přání aristokratů.⁷⁴ Byl to např. Liou Jü

(zemřel 225 n.l.), kdo to charakterizoval slovy: "Ve vysokých kategoriích nejsou zastoupeni chudí, zatímco v nízkých kategoriích není nikdo z mocných rodů."⁷⁵ I v následujících staletích byl systém výběru úředníků, zejména úřednických zkoušek, kritizován, ale trval dále.

Období rozdrobení Číny skončilo krátkodobou dynastií Suej (589 - 618), po níž nastoupila dynastie Tchang (618 - 906). Nelze se ubránit jejich srovnání s dřívější krátkodobou dynastií Čchin a velkolepou dynastií Chan, za jejichž panování byl zaveden výběr úředníků, mimo jiné i formou zkoušek. Podobnost obou dynastií spočívá i v tom, že po porvotném rozmachu došlo k jejich otřesu. Za Tchangů to byla povstání generála An Lu-šana v 8.st. a Chuang Čchaa v 9. století, která dynastii silně ochromila.

Nastolení řádných zkoušek

Tchangská dynastie uskutečnila poprvé plnou kodifikaci a její trestní zákoník Tchang-lü šu-i byl vydán hned v polovině sedmého století,⁷⁶ kromě toho bylo vyhlášeno i mnoho jiných právních předpisů.⁷⁷ Rozsáhlé Nové dějiny Tchangů⁷⁸ mají 225 kapitol,⁷⁹ z nichž jedna je věnována pojednání o trestním právu⁸⁰ (Sing-fa č')⁸¹, a kapitoly 198-199 pojednání o zkouškách a výběru úředníků (t'ü-č', s'üan-č');⁸² přeložil je Robert des Rotours.⁸³

Za dynastií Suej a Tchang byla dřívější jednotná správa rozdělena na civilní a vojenskou, přičemž si armáda udržela svou převahu. Počet úředníků byl omezen a funkce neustranného a nespravedlivého byla zrušena. Pokud jde o devět kategorií (t'iou-pchin), byl jejich počet zdvojnásoben na osmáct. Nejde však již o stupeň klasifikace charakteru kandidáta na úřednické místo, nýbrž o hodnotný stupeň.⁸⁴

Okolo roku 606, tedy za Suejů, byl zaveden zkouškový systém.⁸⁵ V této době existovaly zkoušky na dosažení hodnosti učeného mistra (t'in-š') a bakaláře (siou-cchaj) - a k osvědčení znalostí klasických knih (ming-t'ing)⁸⁶ za raných Tchangů, přibyla zkouška z práva (ming-fa)⁸⁷ a zkouška ze znalostí psaní (ming-c')⁸⁸, čímž se mýnila znalost složitých slovních znaků a zčásti kaligrafie. (Dalo se totiž předpokládat, že již předem vybraný kandidát nemohl být tak neschopný, aby se musel podrobit prosté zkoušce z psaní). Následovala zkouška z matematiky (ming-suan)⁸⁹, která spočívala v kontrole citátů z některých knih o matematice a podle všeho se opět nejednalo o praktickou znalost počtů. Nejčastěji se zkoušelo z klasických knih. V roce 653 bylo vyhlášeno závazné a jednoznačné vysvětlení (čeng-i)⁹⁰ textů pěti klasiků, které se stalo základem zkoušek a svou značnou přístupností umožnilo zájemci studium. Tím přirozeně neskončily různé názory učenců na tyto texty. Kandidáti odpovídali písemně na deset otázek. Od roku 681 jim byly také kladeny otázky ohledně sedmi citací ze zákona a tři otázky o právních precedentech (l'ü, ling).⁹¹

Zkouška se mohla skládat z pěti klasických knih,⁹² ze tří, ze dvou a přípustná byla dokonce i důkladná zkouška z jediné knihy; ze tří knih o obřadech,⁹³ ze tří komentářů,⁹⁴ ze znalostí historiků,⁹⁵ z knihy o obřadech tchangské doby kchaj-jüan (713 - 741), připojené ke zmíněným třem knihám o obřadech, poněkud překvapující byly zkoušky z taoismu v letech 741 - 780, kdy toto učení na císařském dvoře převládlo.⁹⁶ Vojenské zkoušky byly zřízeny v roce 702 a udržely se až do konce dynastie Tchang.⁹⁷ Vzhledem k převážně literárnímu zaměření zkoušek nepřekvapí, že se nezabývaly rozsáhlou finanční správou, která byla důležitá pro hospodářskou existenci státu.⁹⁸ Pozoruhodné byly

zkoušky dětí mladších deset let (tchung-c'kche).⁹⁹ Děti musely znát z paměti Konfuciovy Hovory a klasickou knihu o úctě k rodičům. Úředníky byly jmenovány ty děti, které správně odpověděly na všech deset otázek. I za správnou odpověď na devět, osm a sedm otázek se udělovala cena.¹⁰⁰

Vojenské zkoušky se lišily od ostatních, byly zcela praktického rázu. Měly sedm částí: střelba na vzdálený terč; střelba lukem z koně; ovládání kopí; střelba lukem vstojе; zkouška tělesného vzezření; ústní zkouška; zvedání těžkých břemen.¹⁰¹

V tchangském právu zabývajícím se postavením úředníků necházíme zvláštní možnosti, jak získat hodnost nebo povýšení stávající hodnosti. Existovalo osm okolností, za nichž bylo přípustné požadovat udělení úřadu, třetí z nich byla získat úřad zděděním. Tento způsob se nazýval jung-jin,¹⁰² doslova "využití stínu". To znamená, že je přípustné získat úřad i několik generací po smrti věhlasného předka, "nositele stínu". Tento stav se ve vědecké literatuře někdy označuje za protekci,¹⁰³ vhodnější jsou však výrazy "Schutzbefugnis" tj. "oprávnění k ochraně",¹⁰⁴ méně již "mutual concealment", tj. "vzájemné skrytí",¹⁰⁵ des Rotours tento význam spíše vysvětluje, nežli překládá: "Prévaloir des titres de ses ancêtres", tj. "prosadit tituly svých předků".¹⁰⁶ V.I. Rybakov překládá prostě čínský výraz "jin" jako "stín" a zkoumá ho v původním kontextu.¹⁰⁷ Základem představy stínu bude asi "stín chránící před žhavými paprsky slunce." Jako obvykle u čínských institucí, mohli bychom sledovat vývoj výrazu "jin" v minulosti a v poněkud jiné formě. Například Tchang Čchang-žu píše o ochraně "hostů" (jin-keche),¹⁰⁸ kteří se zbraní v ruce chránili zájmy svého aristokratického ochránce. Zdědění hodnosti bylo podrobně regulováno předpisy.¹⁰⁹

Nejvydatnějším zdrojem kandidátů na místo vyšších úředníků byly zkoušky na hodnost učeného mistra (t'in-š'). Současný badatel Wu Cung-kuo ve snaze definovat funkci těchto zkoušek jako metody získání vysokých hodností dynastie Tchang ukazuje, že tato cesta spolu s konkurencí dědičnosti¹¹⁰ až do konce 8. století podporuje politický vzestup majitelů půdy spojený se státní mocí. Lze pozorovat jak vznikají skutečné "dynastie" učených mistrů, kteří nevstupují vždy přímo do vysoké byrokracie, protože slouží třeba v soukromých sekretariátech vojenských guvernérů. Zároveň se získávání učených mistrů projevuje jako obrana vysokých funkcionářů proti postupu funkcionářů malých.¹¹¹ Ještě je třeba zdůraznit, že množství úspěšných absolventů zkoušek na celkovém počtu úřednictva nepřesahuje zpravidla 11 %.

Po drážce buddhistů s vládou v roce 845 se projevila nová stránka zkouškového systému v tom, že vlivný buddhismus ustoupil do pozadí, kdežto do popředí se dostaly původní čínské nauky - konfucianství a taoismus, které si pomocí zkoušek vytvořily specifický čínský základ. Vznikla tak vrstva úředně potvrzených vzdělanců spojených s majetnictvím půdy.¹¹²

Zkouškový systém však nezůstává omezený na Čínu. Již v 7. století jsou čínské klasické knihy předmětem studia a zkoušek v Japonsku.¹¹³ Mladí korejští aristokrati a buddhističtí studenti studují v Číně a korejští učenci absolvují v Číně nejvyšší státní zkoušky.¹¹⁴ I ve Vietnamu se konaly obdobné zkoušky. Ještě dnes nacházíme v zemích východních a jihovýchodní Asie tak zvané "chrámy literatury", u nichž stojí desítky samostatných cel, kde zájemci o hodnost psali v přísné klauzuře své eseje. Ideologický vliv Číny na tyto země byl i ve zkouškovém systému největší a nejzřetelnější.

Zabývali jsme se poměrně podrobně vývojem zkoušek za Tchangů, dynastie, za níž se zkoušky rozvinuly a byly běžně přijaty. Po následujících krátkodobých státech po pádu Tchangů známých jako Pět dynastií (907-959) nedošlo k podstatnějším změnám. I za významné dynastie Sung (960-1267) zůstává systém dosti dlouho stabilním. Výběr úředníků je přísně centralizován a provádí se třemi cestami - zkouškami, povýšením nižších hodnostářů, nebo podle systému jin, doporučením. Postupně se začínají prosazovat staronové tendence podpory studie klasiků a spíše kritický duch na úkor formální literární formy zkušebních esejů.

K podstatnějším reformám došlo za císaře Šen-cunga (1068-1085), kdy se dostal do popředí proslulý politik Wang An-š' (1020 - 1086). Hned od roku 1069 byly zrušeny všechny zkoušky kromě těch, jež byly určeny na dosažení hodnosti učeného mistra, zůstávaly zachovány jen otázky o konfuciánských klasických knihách, pojednání (lun),¹¹⁵ znovu byly obnoveny zkoušky v oboru práva. Zajímavé bylo, že do zkoušek se dostávaly praktické předměty jako zeměpis a ekonomie.¹¹⁶ V roce 1072 byl vydán edikt, že i příslušníci císařského rodu musí projít zkouškami.¹¹⁷ Poezie jako součást zkoušek měla být potlačena. Pro zkoušku bylo možné vybrat si jedinou z klasických knih.¹¹⁸ Úspěšní absolventi zkoušek měli být co nejrychleji přiděleni do úřadu.

Následující mongolská dynastie Jüan zrušila úřednické zkoušky, zřejmě proto, aby omezila podstatně vliv čínského živlu v úřednickém aparátu mongolské říše. Zkoušky byly obnoveny až v roce 1913, osmdesát let po sjednocení Číny Mongoly, počítáno od pádu říše Ťin v roce 1234. I někteří Číňané byli proti obnovení zkoušek pro jejich literární povahu. Za Jüanů se zato dobře uplatňovali místní nízcí úředníci, vyřizující obvykle záležitosti praktického rázu.¹¹⁹ Proti zkouškám se rovněž stavěli neokonfuciánci, kteří oponovali estetickým názorům literátů.¹²⁰ I po znovuzavedení zkoušek v roce 1234 zůstaly úřady 1. - 7. třídy dědičnými.¹²¹

Za dynastie Ming (1368-1644) se mezi úřednictvem rozšířila korupce. K vnikání nových sil, zejména obchodníků, do dosavadního úřednického systému, docházelo proto, že si celkem každý mohl osvojit příslušné vědomosti nákupem laciných vydání klasických knih a vzorových osmičlenných esejů. Jde o literární skladbu s velmi striktními pravidly stylu a kompozice. Tyto eseje zvané pa-ku byly někdy krátké, měly jen několik řádků, jindy mohly být slovní hříčkou, když například první znaky prvními témat eseye tvořily ve skutečnosti pozdrav císaři.

Korupce se dostala i do zkuškového systému. Na jihovýchodě Číny se rozvinulo hnutí učených neokonfuciánců, kteří získávali neúměrně mnoho úřednických míst. Za těchto okolností docházelo ke třenicím se severem a bylo proto ustanoveno, že z východní Číny směla pocházet jen třetina kandidátů zkoušek.¹²² Asi od roku 1457 se mingští císaři začali stahovat z účasti na různých vládních záležitostech, čímž se jejich vedení dostávalo do rukou eunuchů. Eunuchové pocházeli většinou z méně majetných lidových vrstev. Po složení prvních zkoušek vstupovali do řad eunuchů a vytvářeli protiváhu proti dosavadní zámožné vrstvě mezi úřednictvem.¹²³ Celkově lze říci, že za Mingů jsou úředníci omezeni jen na administrativní úkoly a že jim nepřipadá úloha rozhodování. Osmičlenný esej se uplatňuje při výuce a zkouškách. Neexistuje již volba některé klasické knihy, nýbrž rozhodujícím je chápání klasických textů z hlediska ofi-

ciálně uznávaného dovršitele neokonfucianství - filozofa Ču Si (1130-1200). Výklad klasiků dovoluje jen neosobní a se současností nesouvisející traktování tradičních témat, diskuse o aktuální politice je zakázána.¹²⁴ Odpor proti literárnímu pojetí zkoušek však dále existoval, jak ještě uvidíme.

Po době Ming, jejíž dynastie byla etnicky čínská, přichází na trůn další "barbarská dynastie" - mandžští Čchingové (1644-1911).

Poslední staletí

Pozdní období dynastie Čching charakterizují snahy o reformy a posléze i zrušení tradičního čínského zkouškového systému.¹²⁵ Ve zkouškovém systému nedošlo za Čchingů k podstatnějším změnám ve srovnání s předcházející dynastií Ming. Systém byl hojně kritizován jako nepraktický z hlediska znalostí budoucích úředníků, přičemž nedocházelo k reformě nebo dokonce k jeho odstranění. S jistým přehnáním by se tento protikladný jev dal vyjádřit jako "protest proti konvencím" a "konvence protestu".¹²⁶

Jedním z význačných kritiků byl filozof a tradiční učenec Ku Jen-wu (1613-1681), který poukázal i na sociální stránku zkoušek upozorněním, že bohaté rodiny najímají pro klasičtí výchovu svých synů učitele, kteří pro své žáky píší i různé druhy esejů ke zkouškám.¹²⁷ Takové možnosti ovšem chudé rodiny neměly, i když některé obdržely určité finanční podpory.¹²⁸ S kritikou zkoušek se setkáváme v literárních dílech. Například proslulý spisovatel Pchu Sung-ling (1640-1705) zařadil do svého díla Zkázky o šesteru cest osudu povídku Ministr Dračí let,¹²⁹ v níž paroduje literáta zavřeného v studni. Čtyřtisíckrát studuje sbírku esejů vyžadovanou při zkouškách, po řadu let nečte nic jiného a pak úspěšně projde zkouškami.¹³⁰ Také sovětská badatelka Fišmanová poukazuje na kritiku zkoušek ve Wu Ťing-cuově (1701-1754) románu Žu-lin waj-š.¹³¹

Zvláštním úkazem malé účinnosti zkoušek za Čchingů byl veliký počet čínských absolventů úředních zkoušek a zároveň jejich malé zastoupení ve vyšších úřadech. Tak například v letech 1646 - 1894 uspělo při palácových zkouškách 324 kandidátů na prvních třech místech, ale jen tři z nich patřili do vojenské mandžuské organizace korouhví, z nichž se vybírali vyšší a nejvyšší činitelé státu. V Pekingu byl naproti tomu poměr Číňanů ke korouhevnickům 160 : 400. Od roku 1674 existoval dokonce prodej zkouškových literárních titulů. V prvních desetiletích vlády v druhé polovině 17. století se panovník Kchang-sí pokusil vytvořit elitu učených úředníků, z nichž mnozí nechtěli sloužit nové dynastii. V roce 1675 uspořádal speciální zkoušky pod vznosným názvem Slova ozvěny učenců širokých znalostí,¹³² k nimž bylo pozváno 188 učenců: 36 se omluvilo nebo vymluvilo na nemoc, 102 neuspělo, takže absolvovalo jen 50.¹³³

Od poloviny 19. století začaly zkouškový systém pomalu nahloďovat různorodé myšlenky a praktické příklady ze Západu; čínský vzor působil však i opačným směrem v Evropě a USA. Příkladem prvního vlivu je velké povstání tchajpchingů v letech 1850-1860, které bylo plně ovlivněno křesťanskou ideologií, zejména protestanskou. Tchajpchingové nastolili rovnost mezi muži a ženami, a to údajně i při zkouškách i v armádě.¹³⁴ Fan Wen-lan (1891-1969) uvádí, že v tchajpchingské armádě bylo 40 ženských oddílů, vždy po 2500 ženách.¹³⁵ Hranice rovnoprávnosti žen je těžko odhadnout a V.P. Iljušečkin v polemické stati o poměru tchajpchingů k ženám uvádí, že "pokud jde o ideu... rovnosti mužů a žen, kterou vyhlašovali vůdcové tchajpchingů, šlo jen o rovnost

před bohem"¹³⁶ Nicméně se objevila dosud neslýchaná myšlenka účasti žen na státních zkouškách.

Povstání tchajpchingů bylo poraženo v roce 1860 a definitivně likvidováno 1864. Léta 1862 - 1874, období tchung-č',¹³⁷ bývají označována za poslední baštu čínského konzervatismu.¹³⁸ Za tchajpchingů se rozpadl zkouškový systém i v územích pod mandžuskou kontrolou; stačilo jen získat vojenské zásluhy, nebo věnovat vládě přiměřený peněžní dar, aby kandidát mohl přistoupit přímo k vyšším zkouškám. Tituly získávali ponejvíce důstojníci a obchodníci.¹³⁹ Objevovaly se konvenční kritiky květnatého stylu zkušebních esejů, které však někdy obsahovaly i nové prvky. Vojenské otázky patřily k nejčastějším.¹⁴⁰ I když se stejně jako dříve ve věci zkoušek projevovaly pokusy nalévat staré víno do nových nádob, objevovali se v přístavních městech úspěšní cizinci beze zkoušek a mladí Číňané začali být posíláni do Evropy. Nemělo by smysl probírat podrobně různé pokusy reformovat zkouškový systém, nebo jej udržet jako nezbytnou součást čínské tradiční státnosti.

Nový otřes přišel s porážkou Číny ve válce s Japonskem v roce 1894. Nepřekvapí proto, že v roce 1898 došlo již k hlubokému pokusu o reformy, jehož hlavním protagonistou byl filozof a horlivý Konfuciov obhájce - Kchang Jou-wej (1858-1927), který získal na svou stranu i mladého císaře Kuang-sü. Tehdejší "Reforma sta dnů" byla přirozeně zaměřena na reformu zkoušek, kterou obhajovali nejen konzervativní učenci, ale z ryze osobních důvodů i autoři již zmíněných osmičlenných esejů, kteří by v jiném systému nezískali kýžená úřednická místa.¹⁴¹ Kchang Jou-wej se pokoušel o integraci specializované výchovy jednotlivých naukových oborů podle západních vzorů¹⁴² a kupodivu se něco podobného méně nápadně rozhodla provést mandžuská vláda, která vyhnala Kchang Jou-weje a jeho mocné stoupence, z nichž některé dala popravit. K takovým reformám shora patří například pokus podříditi čínské studenty v Japonsku do systému čínských tradičních zkoušek, což se však setkalo s jejich odporem.¹⁴³

Nepřímou, avšak v daném okamžiku rozhodující konkrétní příčinou odstranění zkoušek byl silný vliv západních států, které v roce 1900 povstání i-che-tchnanů potlačily (známých pod nevhodným označením "boxeři"). Ty si kladly za podmínku odchodu svých vojsk odstranění tradičního systému úřednických zkoušek; reformní živly naléhaly na urychlení tohoto opatření. 31. srpna 1905 skupina generálních guvernérů provincií a jeden generál zaslali trůnu podání žádající okamžité odstranění zkoušek. Odpověď přišla vzápětí: císařovna - vdova Cch'-si tento požadavek už 2. září schválila. Zkouškový systém byl zrušen s platností od r. 1906.¹⁴⁵

Svou úlohu v tomto vynuceném rozhodnutí hrála i další válečná okolnost - japonsko-ruská válka 1905. Nesmíme však zapomínat ani na působení čínských revolucionářů doma i v cizině ani na podstatný vliv ruské revoluce.¹⁴⁶

Zkoušky byly tedy zrušeny a bylo zahájeno zřizování veřejných škol víceméně moderního typu. Radikální změny školství na všech stupních by ovšem byly vyžadovaly nejen jasné představy mandžuských reformátorů, ale i mimořádné finanční náklady a důkladnou organizaci na všech stupních řízení. Chápání reformátorů však nebylo natolik pokročilé, aby zřizování moderních škol s částečně technickým programem, založeným na západní technologii a znalosti cizích jazyků, mohlo být úspěšné. Zkouškový systém byl sice zrušen, ale zůstalo mnoho jeho absolventů,¹⁴⁷ kteří v jeho duchu částečně působili i nadále.

Po roce 1906, kdy byla zrušením zkoušek odstraněna jedna z překážek společenského pohybu, následovala v roce 1911 sin-chajská revoluce a došlo ke zřízení Čínské republiky. Pokrokový vývoj pak pokračoval dále a v r. 1921 se v hnutí 4. května zkoncentrovaly protikonfuciánské postoje. S následujícím úpadkem konfuciánské nauky pak byly nerozlučně spjaty také osudy tradičních zkoušek.

Obraťme se však znovu do minulosti, kdy konfucianství počalo působit v Evropě a promítlo se i v evropském myšlení a institucích.

Vliv čínských zkoušek na Západě

Vrátíme-li se o několik staletí zpět, zjišťujeme, že tehdy v Evropě působily některé čínské instituce. K otázce zkouškového systému máme k dispozici vynikající studii amerického Číňana Teng S'-jüho, která ani po více nežli čtyřiceti letech nepozbyla svého průkopnického významu.¹⁴⁸

Teng dělí svou stat' do šesti částí: I. - úvod, II. - západní prameny popisující nebo týkající se čínského zkouškového systému a údaje dokladů svědčících proti čínskému vlivu; III. - vývoj zkoušek veřejné správy v Indii a v Anglii; IV. - závěr; V. - dodatky: 1. čínský vliv na veřejnou správu v USA, 2. bibliografie knih nebo článků popisujících čínský zkouškový systém (78 položek).

V úvodu se konstatuje, že Čína byla první zemí, která vytvořila soutěžní písemné zkoušky. Teng cituje názory moderních historiků o Egyptě, Řecku, Římě i Íránu, aby ukázal, že v těchto zemích zkoušky neexistovaly. Na Západě se vývoj zkoušek ve smyslu slova "test" projevuje v roce 1612 v Anglii. Titul doktora nebo bakaláře je znám od roku 1215, k prvním univerzitním zkouškám došlo po r. 1219 v Boloni, k prvním poněkud moderním zkouškám k získání hodnosti v matematice až r. 1747 v Anglii. Ve Francii se objevil první zkouškový systém roku 1791, v Německu kolem r. 1800, v Indii r. 1855. V druhé části se připomíná, že portugalské poselstvo přišlo do Číny 1517, později se dostavila poselstva španělská, holandská a jiná. Do Číny pronikli zejména misionáři, mezi nimiž svými odbornými znalostmi vynikl Matteo Ricci, který přišel do Macaa 1582, do Kantonu 1594 a do Pekingu 1601. Stal se vysokým čínským úředníkem a poznal mnoho čínských vzdělanců. Od 16. století se dostalo do Číny mnoho Evropanů všeho druhu,¹⁴⁹ jejichž spisy a dopisy i o zkouškovém systému zaplavovaly Evropu. První zmínky o zkouškách najdeme v knize portugalského misionáře Gasparda da Gruz, který pobýval v Číně 1556 - 1569 a jehož cestopis vyšel v Benátkách 1569 - 1570. V roce 1585 byl vydán jeho spis v Římě. Jeho 14. kapitola je věnována čínským zkouškám, tj. zkouškám v období mingské dynastie. Na stranách 277 - 280 cituje Teng jiné podobné spisy v různých jazycích. Další krátké kapitoly popisují názory obdivovatelů zkoušek ve Francii a Anglii. Kapitola V.1 je nadepsána Podrobné popisy a důkladná doporučení, aby byl v Anglii zaveden čínský zkouškový systém... z doby před 1855 (str. 287 - 291). Argumenty více než sedmdesáti západních textů svědčí ve prospěch domněnky o vlivu čínských zkoušek.

Třetí díl Teng s'-jüovy statí věnuje pozornost úloze, kterou tehdy hrála anglická Východoindická společnost. Zřídila v roce 1801 mj. knihovnu, která měla asi 13000 asijských - mezi nimi též čínských rukopisů. První plán na získání vhodných místních pracovníků pro Východoindickou společnost vznikl 1789 v pobočce v Kantonu. Výběru

těchto pracovníků měly sloužit přísné a nestranné zkoušky. V roce 1832 byly doporučovány otevřené zkoušky soutěžního charakteru, 1835 britská královna ustanovila komisi, která měla řešit organizaci trvalé státní správy. V roce 1855 byly pro Indii zavedeny zkoušky uchazečů o místo ve státní službě. V r. 1836 J.F.Davis, vysoký britský činitel v Hongkongu, srovnával čínskou veřejnou správu s nedávno zavedenou správou v Indii. Již dříve v roce 1776 Adam Smith v knize "Pojednání o podstatě a původu bohatství národů" tvrdil, že každý, kdo by chtěl podnikat, by měl absolvovat zkoušky. Smith byl přitom ovlivněn francouzskými encyklopedisty, na které zase působila čínská filozofie.¹⁵⁰ Diskuse v anglickém parlamentu o čínském zkušebním systému se často dotýkaly jeho vztahu k systému anglickému. Některé hlasy popíraly čínský vliv na systém zkoušek v Indii a tvrdily, že zkoušky mohly být ovlivněny jedině Anglií, která se jako první západní země zasloužila o zavedení zkoušek.

Teng S'-jü uzavírá svou studii mj. sdělením, že v Evropě jsou univerzitní zkoušky známy již v roce 1219, avšak písemné zkoušky až od r. 1702. Lord Monteagle v parlamentní debatě polemicky tvrdil, že sice otevřená soutěž byla čínského původu, ale že systém Číny, která nebyla "osvícenou zemí", je špatný. Takové tvrzení je ovšem právě důkazem o existenci čínského vlivu. Teng končí zhodnocením, že uvedené argumenty jasně dokazují čínský vliv v oboru zkoušek, ale zároveň upozorňuje, že některé jejich rysy, jako bylo čtení klasických konfuciánských knih, nebyly jinde přijaty.

První dodatek o vlivu čínských zkoušek v USA je krátký. Teng vypočítává četné americké osobnosti, které v letech 1868 - 1883 doporučovaly úpravy veřejné správy, jejichž přijetí formou zákona se však prosadilo až po patnácti letech. Stejně jako dříve v Anglii, ozývaly se nyní i v USA hlasy, že navrhovaný systém je čínský a že je jakožto neamerický nepřijatelný. Jiní se zase domnívali, že systém je zajímavý jen na papíře, ale sotva uplatnitelný v praxi. Teng závěrem připouští nevelký přímý vliv Číny na zavedení zkoušek pro veřejnou správu v USA.¹⁵¹

Myslím, že množství a kvalita údajů, které uvádí Teng S'-jü, neponechává žádné pochybnosti o vlivu konfuciánského učení vyjádřeného v čínském státním zkouškovém systému na Evropu i jiné země.

Závěrem musíme ještě vzít v úvahu teorie H.G. Creela o možnosti obdobného nekonfuciánského vlivu.¹⁵² Creel napsal několik knih dotýkajících se této problematiky: o státnictví nebo umění vládnout (což je nepřesný překlad slova statecraft),¹⁵³ o filozofii Šen Pu-chaji ze 4. st.př.n.l.¹⁵⁴ a sborník sedmi článků¹⁵⁵ obsahujících mj. pojednání o počínající byrokracii v Číně¹⁵⁶ a proslulý článek o legistech.¹⁵⁷

Creel, který se mnoho let zabýval problémem zkoušek, došel k závěru, že kdekoliv se mimo Čínu objevily informace o zkouškách, nic nebránilo tomu, aby byly považovány za čínský vliv. Na rozdíl od Teng S'-jüho, který se nejvíce zabýval dobou 18. a 19. století a západoevropskými zeměmi, věnuje Creel svou pozornost středověku a zemím islámu jako prostředníku mezi Čínou a Evropou. V raném středověku ostatně hráli Arabové velkou úlohu na severním pobřeží Středozeří.

Creel připomíná, že v 7. - 9. století byla v Číně rozvinutá lékařská péče. Zkoušky skládali nejen studenti lékařství, ale i lékaři, z jejichž řad vycházeli vhodní kandidáti do státní lékařské služby. Čínské lékařství bylo dobře známo v islámském světě. V roce 931 kalif al-Rázi, zklamán chybou místního lékaře, nařídil zavést novou organizaci lékařství včetně zkoušek, nápadně podobnou čínskému systému. Normanský král Sicílie Roger II.

(1093-1154) měl na svém dvoře mnoho zčásti i vysokých islámských hodnostářů. I ti zřejmě zprostředkovali poznatky o Číně. V knize al-Idrisiho Nuzhát (Dar cestovatele) z 11. století, kterou autor sestavoval více než patnáct let, je až neúměrně mnoho místa věnováno Číně. Možná, že s čínským vlivem souvisí i jedna z listin Rogera II. (1194-1250), kterou dal poprvé napsat na papír, který byl čínským vynálezem z doby kolem r. 100 př.n.l.¹⁵⁸ Jeho vnuk Fridrich II (1194-1250) vydal r. 1231 ustanovení, jímž byla centralizována soudní a politická administrativa v mříže srovnatelné jen s tehdejší Čínou.¹⁵⁹ V Evropě mohl působit vliv čínské hudby¹⁶⁰ a dokonce možná byly Evropou převzaty i čínské zemědělské nástroje.¹⁶¹ Velmi závažným příspěvkem k otázce působení Číny v jiných částech světa je monumentální a dosud nedokončené dílo Josepha Needhama.¹⁶²

Další Creelova kniha o filozofu Šen Pu-chajovi (zemřel 337 př.n.l.), kterého Creel nepokládal za taoistu ani za legistu, navazuje na jeho práce o fa-tia,¹⁶³ přesněji řečeno o administrativním směru v legistické škole. Její přívrženci se soustřeďovali na vypracování metod administrativy a mohli mít vliv i na pravidla výchovy úředníků a "techniky" (šu)¹⁶⁴ administrativy. Creel se vrací k Fridrichu II. a opatrně, ale i jednoznačně píše, že Rogerova vláda byla nemálo ovlivněna čínskými idejemi a snad společně s nimi i myšlenkami Šen Pu-chaje.¹⁶⁵ Šenova kniha se ovšem ztratila a zůstalo z ní jen málo fragmentů, z nich většina krátkých a podle Creelova mínění velmi obtížně srozumitelných. Je těžko věřit, že by takový text mohl ovlivňovat středověkou Čínu, natož později Evropu.¹⁶⁶ Na samém konci knihy¹⁶⁷ se Creel vyjadřuje mnohem konkrétněji a zmiňuje se i o státních zkouškách: "Technické metody organizace administrativy a kontroly personálu - nejzřetelněji technika zkoušek veřejné služby - které byly v Číně vyvinuty pod vlivem Šen Pu-chajových ideí, se později rozšířily a ovlivnily další části světa. Hrály podstatnou úlohu v tom, co nazýváme moderním státem."

Viděli jsme, že čínské soutěživé zkoušky, které poskytovaly tituly úspěšným absolventům, byly základem, byť i ne jediným, výběru kádrů pro veřejnou správu. Za svůj ideologický základ vděčily výhradně konfucianství, přesněji řečeno jeho základní myšlence, že každý člověk má být vychován mimo jiné ve věrnosti svým rodičům a státu. Protože lidé nemusí být jen dobří a špatní, ale jsou i rozdílní svou povahou, bylo třeba mezi nimi vybírat. Jak jinak nežli prostřednictvím konfucianských spisů a historických knih? Metoda kompetenčních zkoušek měla umožnit ověřování schopnosti správně uvažovat. Počítalo se s tím, že k osvojení konkrétních odborných znalostí stačí účast na výuce bez dalšího ověření. Nebylo však možné předpovídat, jak se absolvent zkoušek vyrovná s konkrétními problémy v praxi. Osobní doporučení pro jmenování úředníků se proto zdálo nejlepší zárukou jejich dobré práce a vhodným doplněním nedostatečného počtu kvalifikovaného úřednictva.

U zájemců o složení zkoušek se vycházelo z předpokladu, že plní svou morální povinnost, nikoli že se ucházejí o snadnou kariéru. Celé osady nebo rody samozřejmě přitom pomáhaly. Víme, že zejména v období před zavedením úplných zkoušek se dostávali na úřednická místa i příslušníci nemajetných vrstev. Takového původu byl nejenom Kao-cu, první císař Chanů, ale i Ču Jüan-čang, první císař Mingů, který vládl v době, kdy zkoušky byly již několik staletí zavedeny. Stávalo se, že i synové chudých nebo středních vrstev prošli úspěšně sítí zkouškového systému. Nelze v tom však v žádném případě vidět

projevy nějakého demokratického zřízení, ale nejvýše jen vliv blahovolných rysů starověkého konfucianství.

Takové situace obecně vystihl Karel Marx, když konstatoval: "Zcela jako to, že katolická církev tvořila svou hierarchii z nejlepších hlav národa, neohlížeje se na stav, rod a majetek, bylo hlavním prostředkem upevňování kněžovské vlády a potlačování laiků. Čím je panující třída schopnější přijímat mezi sebe nejznamenitější lidi z ovládaných tříd, tím pevnější a nebezpečnější je její vláda".¹⁶⁸

Doplňková bibliografie důležitých publikací, které byly autoru většinou nepřístupné:

É. BIOT, Essai sur l'histoire de l'instruction publique en Chine et de la corporation des lettrés, depuis les anciens temps jusqu'à nos jours, Paris 1801 (1847).

É. ZI, Pratique des examens littéraires en Chine. Variétés sinologiques 5, Shanghai 1894.

P.E. CRESSEY, The influence of the literary examination system on the development of Chinese civilization. American Journal of Sociology 35 (1929-1930), str. 250 - 262.

VEY DÉ TCHAO (= WEJ TE-ČCHIAO), Le pouvoir d'examen en Chine, Nancy 1935.

E.A. KRACKE, Jr., Civil Service in Early Sung China, 960-1067; with particular emphasis on the development of controlled sponsorship to foster administrative responsibility. Cambridge, Mass., 1953

H.S. GALT, A History of Chinese Educational Institutions, Vol.I. To the end of Five Dynasties (A.D. 960), London 1951.

J.M.MENZEL, editor: The China Civil Service: Career Open to Talent? Boston 1963. Komentované výňatky z 13 článků.

M. LOEWE, Records of Han Administration, Vol. I-II, Cambridge 1967. M. Bastide, Prüfungssystem, sloupce 1071-1076, v. W. FRANKE (editor), China Handbuch, Düsseldorf 1974.

T.H.C. LEE, Government Education and the Examination in Sung China, Hong Kong 1984.

Čungbo munhonbigo (Rozšířené dokumenty s anotací), Přetisk Tongguk munhwasa, Soul 1957, sv. 184-201 (tj. 3. díl, str. 127-352).

HAN GI-ON, Hanguk kjojuksa (Dějiny korejské pedagogiky), Pagjongsa, Soul 1983.

HO HUNG-SIK, Korjo kwago čedo jongu (Studie systému úřednických zkoušek doby Korjo), Ildžogak, Soul.

KIM JONG-DOK, Korjo Kwangdžo-džoui kwago čedo mundže (Problémy systému úřednických zkoušek za vlády krále Kwangdžo dynastie Korjo), Čungang-de non-mundžip (Sborník statí Ústřední univerzity) 4.

ČO DŽWA-HO, Jode kwago čedo (Systém úřednických zkoušek za dynastie Korjo) Joksa hakpo (Historické listy) 10.

SON IN-SU, Hanguk kjojuk sasangsa (Dějiny korejského pedagogického myšlení), Tedong munhwasa, Soul 1964, s. 110 a další

Ri Man-gju, Čoson kjojuksa jongu mit čarjo (Studie a materiál k dějinám korejské pedagogiky), Sang (1. díl), Kjojug toso čchulpchansa (Nakladatelství pedagogických knih), Pchjongjang 1957.

H. HULBERT, National Examination in Korea, Transactions of the Korea Branch of the Royal Asiatic Society 14, Soul 1923.

Kulturní tradice Dálného východu, Odeon, Praha 1980, str. 37, 38, 50.

R.F. DORE, Education in Tokugawa Japan, University of California Press, Berkeley, Los Angeles 1965.

IČISADA MIJAZAKI, Kakjo (Úřednické zkoušky), 1946.

Poznámka: Odkazy na čínské slovní znaky ve slovníku Mathews'Chinese-English Dictionary nejsou úplné a vztahují se jen na důležité a méně používané znaky.

Přehled čínských dynastií a států

Sia snad 2205-1767, zatím archeologicky nedoložená dynastie

Šang (Jin) snad 1766-1021

Západní Čou snad 1021-771

Východní Čou 770-454 (nebo 404)

Čchun-čchiou, Jara a podzimy 721-469

Válčící státy 453 nebo 403-221

Čchin 221-207, sjednocení Číny

Západní Chan (206/202) - 9 n.l.

Wang Mang (Sin) 9-23

Východní nebo Pozdní Chan 23 (25) - 220

Šest dynastií 220-589

Tři státy (Wej, Šu, Wu) 220-280

Západní Ťin 265-316

Východní Ťin 317-420

Jižní a severní dynastie 420-589

Suej 581-618

Tchang 618-906

Pět dynastií 907-959

Sung 960-1279 (Severní 960-1127, Jižní 1127-1279)

Jüan (Mongolové) 1279-1368

Ming 1368-1644

Čching (Mandžiové) 1644-1911

Čínská republika 1912-1949

Čínská lidová republika od 1949

Poznámky

1 The bureaucracy of Han times, Cambridge 1980 str. 157. Bielenstein upozorňuje, že číselný údaj pochází z 19. kapitoly Chan-šu, zatímco jiné vydání tohoto pramene uvádí číslo 120,285. Viz str. 205 pozn.1. Jedno z obou čísel je tedy omylem písaře. O Chan-šu viz pozn. 5.

2 Čou-li viz můj příspěvek Pre-Han Literature, str. 29 v knize vydané D. Lesliem a j. Essays on the Sources for Chinese History, Canberra 1973. Podrobný rozbor podal S.K. Kuczera, K voprosu o datirovke i dostovernosti "Čou-li", Vestnik drevnej istorii 3 (1961), str. 111-120.

3 Viz K.C. CHANG v úvodu ke knize Food in Chinese Culture. Anthropological and Historical Perspective, New Haven 1978, str. 11.

4 H.G. CREEL nazval svou knihu věnovanou tomuto období The Origines of Statecraft in China. K jeho názorům se ještě vrátíme, viz pozn. 156. Počátek doby Západních Čou je velmi nejasný. Poslední datum 1057 př.n.l. navrhl Čao Kuang-sien v Li-f jen riou 1979, 10. str. 61.

- 5 Viz komentované vydání Wang Sien-čchien, *Chan-šu pu-ču* z roku 1900, kap. 4, str. 146, ve sbírce Wan-jou wen-kchu; překlad v H.H. Dubs, *The History of the Former Han Dynasty I*, Baltimore 1938, str. 259 a pozn. 1.
- 6 CHAN-ŠU PU-ČU 49, str. 3766.
- 7 Viz komentované vydání Takigawa Kametaró, *Š'-ri chuej-ču kchao-čeng*, kap. 101, str. 15-22. Reedice Peking 1955. Překlad B. Watson, *Records of the Grand Historian of China*. Translated from the *Shit chi* of Seu-ma Ch'ien, volume I, New York and London, 1961, str. 527532.
- 8 Viz pozn. 5
- 9 Čou Šou-čchang kombinuje citáty z Chan-šu se svými vlastními poznatky.
- 10 Š'-ri 12, str. 5. Zde je lepší text, o jeden znak vej více, což lze přeložit "Š' stal se úředníkem".
- 11 Chan-šu pu-ču 1, str. 4.
- 12 Mathews' Chinese-English Dictionary, znak 5798, kteréhokoliv vydání.
- 13 Les Mémoires Historiques de Se-ma Ts'ien, Paris 1967 reprint, sv. II, str. 326. Chavannes neodůvodňuje svůj překlad.
- 14 The History of the Former Han Dynasty I, str. 29.
- 15 W.G. CREEL, The Pa-chia: "Legalists" or "Administrators" str. 117, pozn. 139. Viz poznámku 157 níže.
- 16 Š'-ri 12, str. 5, Chan-šu pu-ču 1, str. 4.
- 17 Istorickeskije zapisky (Ši czi), Tom II, Moskva 1975, str. 157 a str. 413, pozn. 7.
- 18 WATSON, The Records I, str. 238 překládá: "... studied writing together...".
- 20 CREEL, 117.
- 21 The History of the Former Han Dynasty I, str. 130, pozn. 3 a str. 132, pozn. 2. Citát nepochází z Dějin západních Chanů, nýbrž z pozdějších knih, o nichž píše Dubs v pozn. 2.
- 22 T'UNG-TSU CH'Ü, edited by Jack L. Dull, Han Social Structure, Volume 1, Seattle 1972, str. 347, pozn. 86.
- 23 MATHEWS' 6562 a 6760.
- 24 Chan-šu pu-ču 58, str. 4139; T'ung-tsu Ch'ü, str. 342-343, pozn. 71.
- 25 T'UNG-TSU CH'Ü, str. 347, pozn. 86.
- 26 Mathews' 610 + 3389, 5284 + 3389.
- 27 Tamtéž 5703 + 6760.
- 28 T'UNG-TSU CH'Ü, str. 356.
- 29 Viz pozn. 25
- 30 Žu Šun je citován komentátorem Š'-ma Čengem (fl. 713-742) ve 121. kapitole Zápisů historika, str. 12.
- 31 Viz M. LOEWE, Crisis and Conflict in China, London 1974, str. 158. V této knize je Kchuang Chengovi věnována celá pátá kapitola.
- 32 Zápis historika, kap. 96, str. 24-25. Tento zápis je vlastně anachronický, protože jde o dodatek někoho, kdo žil po smrti historika Š'-ma Čchien. Ch'ü T'ung-tsu, str. 356, pozn. 124 na tuto okolnost nepoukazuje.
- 33 An Outline of the Central Government of the Former Han Dynasty; Harvard Journal of Asiatic Studies 12 (1949), str. 134-187. Přetištěno v knize vydané J.L. Bishopem, Studies of Governmental Institutions in Chinese History, Cambridge, Mass., 1968, str. 1-55.
- 34 The Civil Service Recruitment System of the Han Dynasty; Tsing Hua Journal (Čching-chua s'ue-pao), New Series 1 (1956), 1, str. 138-164.
- 35 Les institutions et la lutte pour le pouvoir au milieu de la dynastie des Han Antérieures, Paris 1983.
- 36 RAPE de CRESPIGNY, The Recruitment System of the Imperial Bureaucracy of the Late Han. Chung Chi Journal 6 (1966), str. 67-78 a An Outline of the Local Administration of the Later Han Empire, tamtéž 7 (1967), str. 57-71. Viz též jeho studii Inspection and Surveillance Officials under Two Han Dynasties ve: D. Eikemeyer and H. Franke, State and Law in East Asia, Wiesbaden 1981, str. 40-79.
- 37 The bureaucracy of Han times str. 134. Výklad o získávání úřednictva opírám o Bielensteinovy informace. Koncem doby Chan a po jejím pádu přicházeli studenti na příslušné školy, aby se vyhnuli vojenské službě.
- 38 Písemnou diskusi mezi císařem a filozofem přeložil a zpracoval W. Seufert, Urkunden zur Staatlichen Neuordnung unter der Han-Dynastie, Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen XXIII-XXV (1922), str. 1-50. Viz též můj příspěvek Notes on New Studies on Tung Chung-shu. Archiv orientální 33 (1965), str. 256-271.
- 39 V sinologické terminologii se ústředně řízená oblast označuje jako komanderie (r'ün) později provincie (čeng).
- 40 Výklad problematiky chanských státních učenců podal Tjan Tjoe Som v úvodu ke své knize Po Hu T'ung - The Comprehensive Discussions in the White Tiger Hall, A Contribution to the History of Classical Studies in the Han Period, Leiden 1949 I, str. 1-178.
- 41 BIELENSTEIN, The bureaucracy, str. 135.
- 42 CHAN-ŠU, počátek 6. kapitoly; překlad viz v Dubs, The History of the Former Han Dynasty II, Baltimore 1944, str. 28.

- 43 Viz jeho předmluvu tamtéž str. 25.
- 44 Hovory XVI, 9. Můj překlad je volnější nežli J. Průška, Konfuciovy hovory, Praha 1940, str. 173.
- 45 Hovory VII, 19; Průšek, str. 66
- 46 Mathews' 932.
- 47 Hovory XVI, 4-7; český překlad str. 171-173.
- 48 Viz index I ve vydání textu a překladu Hovorů od J. Legge, Confucian Analects, přetisk Hong Kong 1960. Jde o první svazek sbírky The Chinese Classics.
- 49 MARCEL GRANET, Das chinesische Denken. Inhalt, Form, Charakter, München 1964, str. 110-226. Original La Pensée Chinoise vyšel v roce 1934 v Paříži.
- 50 Odkazují na knihu D.J. MUNRO, The Concept of Man in Early China, zejména osmá kapitola, Stanford 1969.
- 51 Věhlasný učenec Peng Jou-lan (nar. 1895) vyhradil původně numerologii část kapitoly III. v knize, kterou přeložil D. Bodde, A History of Chinese Philosophy, Vol. II, přetisk Princeton 1973. V nově koncipovaných dějinách čínské filosofie (Čung-kuo ču-süe š' sin-pien) II., Peking 1964 viz kapitolu 23., pojednávající též o věštebních textech.
- 52 Název tabulky je Ku-tin žen piao. Zabýval se jí kritický znalec Š'-ri, Liang Jü-čeng (1745-1819) ve studii Žen-piao kchao - Studie tabulky o lidech, která vyšla ve sbírce Kuang-ja cchung-šu v roce 1888
- 53 D. BODDE pojmenoval svou studii vhodně Types of Chinese Categorical Thinking, The Journal of the American Oriental Society 59/1939/2, str. 200-219. Studie byla přetištěna nedávno ve výboru jeho spisů Essays on Chinese Civilization. Edited and Introduced by C. Le Blanc and D. Borei, Princeton 1981, str. 141-160; cituji z tohoto vydání. Viz též Ju.L.Krol, "Korrelativnoje myšlenie" i drevnekitajskaja koncepcia "vnešnej pričiny", str. 22-34 v: Četvertaja naučnaja konferencija "Obščestvo i gosudarstvo v Kitaje", Tezisy i doklady. Vypl.1, Moskva 1973.
- 54 Law in imperial China, Exemplified by 190 Ch'ing Dynasty Cases, with Historical, Social, and Judicial Commentaries. By D. Bodde and C. Morris. Cambridge, Harvard University Press, 1967. Viz mou recenzi v PhS. 15. (1971), str. 247-253.
- 55 Chan-šu 20, str. 1138.
- 56 BODDE, Types, str. 153.
- 57 Knihu přeložil J.K. SHRYOCK, The Study of Human Abilities. The Jen-wu chih of Liu Shao, New Haven 1937, nové vydání New York 1966. Mathews' 4093, 5690, 3097, 7209, 971.
- 58 Viz BODDE, Types str. 145 a moji studii Appendix to Hsi-men Pao, Altorientalische Forschungen IX. (1982), str. 219-221.
- 59 BODDE, Types, str. 145.
- 60 E. BALAZS uvádí ještě "kategorizaci lidských typů" (žen-lun) a kritiku čistými" (čching-i), "politické komentáře od čistých mužů". Viz Balazsův článek původně uveřejněný v roce 1948, který byl přesně přeložen pod názvem Nihilistic revolt or mystical escapism, str. 230 ve výboru jeho článků Chinese Civilization and Bureaucracy, Yale University 1964. Holzman (viz následující poznámku 61/ uvádí jako jiného předchůdce "místní kritiky" (siang-lun). Mathews' 2556, 4253.
- 61 Mathews' 1198, 5281, 1504, 351. O tomto systému existuje řada studií v čínštině a japonštině, velmi užitečný článek napsal D. Holzman, Les débuts du système médiéval et de classement des fonctionnaires: Les neuf catégories et l'Impartial et Juste, str. 387-414 v knize Mélanges publiés par l'Institut des Hautes Études Chinoises. Tome premier. Bibliothèque de l'Institut des Hautes Études Chinoises. Volume XI. Paris, Presses universitaires de France 1957. Holzman necituje studii Tchang Čchang-žu, Tiou-pchin čung-čeng š'-tu š'-š (pokus o vysvětlení systému "devět kategorií a nestranný a spravedlivý"), str. 85-128 ve své knize Wej Ťin Nan- pej- čchao š' lun cchung (Sbírka článků o historii Wej, Ťin, Severních a jižních dynastií), Peking 1955.
- 62 Mathews' 1148, 5281.
- 63 Ťin-šu kap. 46, 18a; vydání Š'-pu cchung-kchan.
- 64 Viz můj článek První velké rolnické povstání v Číně v letech 209-208 př.n.l., Sborník historický 11)1963, str. 187-237.
- 65 Š'-ri 48, str. 19. Protože Čchen Še (nebo Čchen Šeng) se stal na několik měsíců zakladatelem státu Čchen, je jeho biografie zařazena do vyšší kategorie dědičných rodů (š'-ria), ačkoliv byl jen zemědělským nádenkem. První velké povstání, str. 234. Pro podrobný rozbor viz můj článek Is Chung-cheng = Impartial et Juste? A philological note v časopise T'oung Pao LXXII (198) str. -
- 67 Mathews' 1816, 7141.
- 68 Mathews' 1453.
- 69 Citát ze ztracené knihy Wej-lüe zachovaný v dynastických dějinách Wej-č' 23.6b (vydání Š'-pu cchung-kchan).
- 70 Chan-men- Mathews' 2048, 4418.
- 71 Chan-su - Mathews' 2048, 5490.

- 72 Chan- Mathews' 2048.
- 73 HOLZMAN, Les débuts, str. 409.
- 74 Idem, str. 412-413.
- 75 Ťin-žu 45.4a. HOLZMAN, Les débuts, str. 413.
- 76 První část zákonníka přeložil a komentoval W. JOHNSON, The Tang Code, Volume I, General Principles, Princeton 1979. Viz mou recenzi v The Journal of the American Oriental Society 103 (1983), 4, str. 795-796.
- 77 Jejich přehled podal KARL BÜNGER, Quellen zur Rechtsgeschichte der Tang-Zeit, Monumenta Serica Monograph IX, Peiping 1946, str. 238-245.
78. Viz o nich FAN WEN-LAN, Čeng-š' kchao-lüe (Přehled dynastických dějin), Peking 1931, str. 156-181.
- 79 Existují dvojice Dějiny Tchangů, Staré z roku 945 od LIOU SŮ a Nové, mnohem lepší, od OU-JANG SIOU až z roku 1060. Staré Dějiny Tchangů se prakticky neužívají.
- 80 Kap. 220 byla přeložena: É. BALAZS, Le traité juridique du "Souei-chou", Leiden 1954.
- 81 Mathews 2755, 1762, 971.
- 82 Mathews 1567, 971; 2898, 971.
- 83 Le traité des examens traduit de la Nouvelle Histoire des Tang, Paris 1932.
- 84 Texty W. Eichhorna v knize vydané W.D. Barloevenem, Abriss der Geschichte Ausereuropäischen Kulturen II, München 1964, str. 113. Dále jen Eichhorn.
- 85 Tchang Čchang-žu vyslovil mínění, že zkouškový systém vznikl již v druhé polovině doby Severních a jižních dynastií, tj. v 5.-6. století. Viz 5. kapitolu výboru jeho článků Wej, Ťin, Nan-pej-čchao š'-lun, cchung sŭ-pien (Pokračování sbírky článků o historii Wej, Ťin, Severních a jižních dynastií), Peking, str. 124-131. Naopak Che Čung-li, Kche-rü čchi-jüan pien-si (Diskuse o počátcích zkoušek), v Li š'-jen-riou 1983, 2, str. 98-111, soudí, že zkoušky v plném slova smyslu za dynastie Suej ještě neexistovaly.
- 86 Mathews' 4514, 1123.
- 87 Mathews' 4534, 1761.
- 88 Mathews' 4534, 6492; jiný název ming-žu, Mathews' 4534, 5857.
- 89 Mathews' 4534, 5516. Viz des Rotours, Le traité, str. 28.
- 90 Mathews' 351, 3002.
- 91 Mathews' 4297, 4043.
- 92 I-ting - Kniha proměn, Š-ring - Kniha písní, Šu-ting - Kniha dokumentů, Li-ri - Kniha obřadů, Čchun-čchiou - Jara a podzimy.
- 93 I-li, Čou-li - Čouské obřady, Li-ri.
- 94 Komentáře Ku-liang, Kung-jang a Cuo-čuan ke knize Jara a podzimy.
- 95 Mínil se zřejmě S'ma Čchien, autor Zápisů historika; Pan Ku, hlavní autor Dějin Předních Chanů a Pan Jie (398-445), autor Dějin Pozdních Chanů. Viz des Rotours, Le traité, str. 34. Zkoušky začaly v roce 822.
- 96 Druhá hlavní kniha taoismu Čuang-c' (4. - 3. st.př.n.l.) byla tehdy označena za klasickou pod názvem Nan-čhua čen-ting.
- 97 Des Rotours, Le traité, str. 28-29. O vojenských zkouškách viz níže.
- 98 Velmi důkladné dílo D.C. Twitchetta, Financial administration under the Tang Dynasty, Cambridge 1963 se o žádných zkouškách nezmiňuje.
- 99 Mathews' 6620, 6639, 3389.
- 100 Des Rotours, Le traité str. 34.
- 101 Tamtéž str. 36.
- 102 Mathews' 7567, 7446.
- 103 EICHHORN, str. 113.
- 104 BÜNGER, Quellen, str. 82 aj.
- 105 JOHNSON, The Tang Code, str. 246.
- 106 Le traité, str. 125.
- 107 Pravovye privilegii i ponjatie "teni" (po materialam tanskogo kodeksa ("Tan ljuj šu i"). V knize Obščestvo i gosudarstvo v Kitae. Moskva, Izdatel'stvo Nauka, 1981, str. 58-74. Viz PhS 25 (1984), str. 208. Rybakov psal též o postavení úřednictva: O pravovom položennii činovničestva v srednevekovom Kitae. "Po materialam tanskogo kodeksa" Tan-ljuj šu-i"/, Narody Asii i Afriki 1984, 3, str. 51-60.
- 108 Viz 1. kapitulu Tchangovy knihy citované v poznámce 85. Mathews' 7446, 3324.
- 109 Viz tabulku É. Balazse na str. 180 knihy H. Maspero et É. Balazs, Histoire et institutions de la Chine ancienne des origines au XIIe siècle après J.-C., Paris 1967.
- 110 Men-jin - "stín příslušníků školy", t.j. soudržnost absolventů jedné školy. Tamtéž Mathews' 4418, 7446.
- 111 WU CUNG-KUO, Ťin-š'kche jü Tchang-čchao chou-čchi ti kuan-liao š'-si (Zkoušky na dosažení hodnosti učeného mistra a dědičné hodnosti v pozdním období Tchangů (v pekingském časopise Čung-kuo š'-jen-riou (Studie o dějinách Číny) 1982, 1 str. 32-43.
- 112 EICHHORN, str. 183

- 113 Tamtéž, str. 250.
- 114 Tamtéž, str. 212. Viz též JEN KENG-WANG, Sin-luo liou Tchang süe-čeng jü seng-tchu (Studenti a mniši ze Silly pobývající za Tchangů v Číně), str. 643-679 ve sborníku na počest 65. narozenin Tung Cuo-pina (Tung Cuo-pin sien-čeng liou-f-wu suej lun-wen-ti), sv.2, Tchaj-pej 1961).
- 115 Mathews' 4253.
- 116 EICHHORN, str. 124.
- 117 Tamtéž.
- 118 BALAZS, str. 302 v knize *Histoire et institutions...*
- 119 Viz KACUFUDŽI TAKEŠI, Genčō šōdō no šōri ni suite (O názkých úřednících na počátku dynastie Jüan) Tōjōši kenikjū 17 (1958), str. 125-142.
- 120 ABE TAKEO, Gendaj čšikidžin to kakyo (Intelligence za Jüanů a zkoušky), v časopise Širin 42 (1959), str. 885-924, poslední čtvrtá část.
- 121 EICHHORN, str. 127.
- 122 Viz 2. kapitulu o konfucianství na přechodu mezi dynastií Jüan a Ming v knize J.W. Dardesse, *Confucianism and Autocracy. Professional Elites in the Founding of the Ming Dynasty*, Berkeley 1983, str. 85-129. Obdobným problémem se zabývala L.A. Borovkova, *Ekzamenacionaja sistema, obrady i pervyj imperator dinastii Min*, str. 175-206 v knize *Konfucianstvo v Kitaje - problemy teorii i praktiki*, Moskva 1982.
- 123 EICHHORN, str. 131. Eunuchové mohli dosahovat i vysokých hodností a vytvářeli celé kluky na císařském dvoře, viz např. U. Jugel, *Politische Funktion und soziale Stellung der Eunuchen zur späteren Han-Zeit* (25-220 n.Chr.) Wiesbaden 1976, zejména kapitola III
- 124 EICHHORN, str. 130
- 125 Takto jsem přeložil název malé, ale velmi užitečné knihy W. FRANKE, *The Reform and Abolition of the Traditional Chinese Examination System*, Cambridge (Mass.), 1960.
- 126 Viz D.S. NIVISON, *Protest Against Conventions and Conventions of Protest*, str. 177-201, 346-348 v knize, kterou vydal A.F. Wright, *The Confucian Persuasion*, Stanford 1960.
- 127 KU JEN-WU, Ž'-č'lu (Poznatky z každodenního poznávání), Peking 1933, I. díl, 6, str. 52. Srv. Nivison, str. 197.
- 128 O příspěvku státních a soukromých institucí pro cesty kandidátů do míst zkoušek psal Jang lien-čeng, Kché rü f'-taj fu-kchao lü-fej wen-tchi, Čching-chua süe-pao 2 (1961), 2, str. 116-130.
- 129 Praha 1955, překlad J. Průška, str. 132-136.
- 130 Tamtéž, str. 259.
- 131 O.L. FIŠMAN, Neoficiální historie konfucianstva jak obrazec kitajského prosvětitel'ského románu XVIII. věku. V: *Problemy vostokovedenija* 1959, 6, str. 115-122. Český překlad O. Krále vyšel v Praze 1964 pod názvem *Literáti a mandarini*. Doslovnější překlad titulu je *Neoficiální historie konfucianství literátů*.
- 132 Po-süe chung-čch'; Mathews 5322, 2779, 2377, 6971. Touto zkouškou se zabývá H. Wilhelm, *The Po-hsüeh hung-ju Examination of 1679*. *Journal of the American Oriental Society* 71 (1951), str. 60-66. O. Král v doslovu ke knize *Literáti a mandarini* str. 756 překládá "široké vidění obrovské erudice."
- 133 TU LIEN-CHE v A.W. Hummel (editor), *Eminent Chinese of the Ch'ing Period*, Washington 1944 Vol. II, str. 616.
- 134 EICHHORN, str. 146.
- 135 FAN WEN-LAN, *Neue Geschichte Chinas*, Berlin 1959 str. 183; překlad S. Behrsinga. Fan Wen - lan se rovněž zabývá o zkouškách pro ženy a o politické rovnosti mužů a žen, které měly hodnotu.
- 136 Tajpiny i konfucianstvo, str. 141-142 v knize *Konfucianstvo v Kitae - problemy teorii i praktiki*, Moskva 1980.
- 137 Mathews 6615, 1021.
- 138 M.C. WRIGHT, *The Last Stand of Chinese Conservatism. The Tung-chih Restoration 1862-1874*. Upravené vydání New York, Atheneum 1966. Na str. 79-84 je kapitola *The revival of the examination system*.
- 139 Tamtéž, str. 79-80.
- 140 Tamtéž, str. 83.
- 141 EICHHORN, str. 152.
- 142 W. FRANKE, *The Reform and Abolition*, str. 33.
- 143 W. FRANKE, *Die Angliederung höherer japanischer Lehranstalten in das chinesische Prüfungssystem zu Beginn des 20. Jahrhunderts*, str. 60-66 v knize *Ostasiatische Studien Martin Ramming zum 70. Geburtstag gewidmet*, Berlin 1959.
- 144 W. FRANKE, *The Reform and Abolition*, str. 67 je odlišného názoru.
- 145 Tamtéž, str. 69, 71.
- 146 T. POKORA, *Ruská revoluce 1905 a Čína*, v: *Sovětská historie* 1953, 6, str. 772-774.

- 147 Tyto a podobné myšlenky, m.j. v souvislosti se zkouškovým systémem zkoumala nedávno australská badatelka S. Borthwick, *Education and Social Change in China, Beginnings of the Modern Era*. Education and Society series. Hoover Institution Press, Publication 208. Stanford 1983.
- 148 SSU-YÜ TENG, Chinese Influence on the Western Examination System. *Harvard Journal of Asiatic Studies* 7(1943), str. 267-312. Článek byl přetištěn v knize *Studies of Governmental Institutions in Chinese History*, ed. J.L. Bishop v sérii *Harvard-Yenching Institute Studies XXIII*, Cambridge (Mass.) str. 195-242; uvádím původní paginaci článku.
- 149 Kromě Marka Pola, který pobýval v Číně již v letech 1275-1292, byli tam i jiní Evropané. Viz např. I. de Rachewiltz, *Papal Envoys to the Great Khans*, London 1971, str. 133-134, Viz též T. Pokora, Mongolský vpád do Slezska a na Moravu v roce 1241. Několik poznámek na základě evropských a čínských středověkých pramenů. *Sborník vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci* 62 (1973), str. 172-183; 63 (1979), str. 98-110.
- 150 Stejného názoru je A. Zempliner, *Čínská filozofie v novověké evropské filozofii*, Praha 1966. Viz zejména kapitola *Čínská filozofie a předrevoluční francouzská ideologie*, str. 87-132.
- 151 Brzy po Teng S'-jü uveřejnil D. Bodde článek Henry A. Wallace and the Ever-normal Granary, ve *Far Eastern Quarterly* 5 (1946), str. 411-426. Znovu přetištěno v knize D. Bodde, *Essays on Chinese Civilization*, Princeton 1981, str. 218-233. Bodde ukazuje, že Wallace (1888-1965), který byl v třicátých letech ministrem zemědělství a pak viceprezidentem USA, zavedl systém "stále vyrovnané sýpky", který vypracoval Wang An-š' (1021-1086), viz výše pozn. 115. Systém pozůstával v tom, že stát v dobách nadúrody vykupoval od rolníků obilí, které jim zase prodával při neúrodě. (Bodde uvádí čínský zkouškový systém na str. 86, 107, 137, 141, 146, 148, 166, 233, 287). Reformy Wang An-š' posuzuje velmi skepticky M.-F. Burkart-Bauer, Wang Anshis "Throningabe der Zehntausend Worte", *Wanyanshu: Grundlage für seine Reformen?*, *Asiatische Studien XXXVIII* (1984), 1, str. 42-58.
- 152 I na konfuciánství působilo tradiční čínské myšlení, jak se pokusil ukázat P. Nikkilä, *Early Confucianism and Inherited Thought in the Light of Some Key Terms of the Confucian Analects I. The Terms in Shu Ching and Shih Ching*. *Studia Orientalia*, Vol. 53, Helsinki 1982.
- 153 *The Origins of Statecraft in China. Volume One. The Western Chou Empire*, Chicago 1970. Druhý díl nevyšel. Viz mou recenzi v *Historickém časopise XXII.* (1974), 2, str. 280-284.
- 154 SHEN PU-HAI, *A Chinese Political Philosopher of the Fourth Century B.C.*, Chicago 1974. Viz recenzi D. Bodde v *Harvard journal of Asiatic Studies* 36 (1976), str. 258-269.
- 155 *What is Taoism? And Other Studies in Chinese Cultural History*, Chicago 1970.
- 156 Tamtéž, str. 121-159: *The Beginnings of Bureaucracy in China: The Origin of the hsien*, původně uveřejněno v *Journal of Asian Studies* XXIII (1964), str. 155-184. Sien byl pohraniční okres (nebo oblast).
- 157 Tamtéž, str. 92-120: *The Fa-chia: "Legalists" or "administrators"*, původně uveřejněno v *Studies Presented to Tung Tso Pin*, str. 607-630. Viz pozn. 114.
- 158 T. POKORA, Nejstarší papír - nálezy a bibliografie, *Archeologické rozhledy XXXIV.* (1982) str. 210-214, zejména 213-214; Nejstarší papír - doplňky, tamtéž XXXVI (1984), str. 216-217.
- 159 Fridrich II. je u nás znám Zlatou bulou sicilskou z 25.9. 1212.
- 160 TCHEN YSLA, *La musique chinoise en France au XVIIIe siècle*, Paris 1975.
- 161 F. Bray uveřejnila celou knihu o čínském zemědělství pod názvem *Agriculture*, jako součást série svazků J. Needhama, *Science and Civilisation in China*, svazek 6: II, Cambridge 1984. B. Brayová si s patřičnou zdrženlivostí v kapitole F kladě několik otázek, jako např. "Přispěla Čína k evropské zemědělské revoluci?", na kterou odpovídá: "Evropská mechanizovaná kultivace a metody setí je koneckonců odvozena z čínské technologie."
- 162 Kniha Brayové je zatím prvním svazkem, který nenapsal Needham.
- 163 Viz pozn. 157
- 164 Mathews' 5889.
- 165 SHEN PU-HAI (pozn. 154), str. 58.
- 166 viz mou kritickou recenzi v *Orientalistische Literaturzeitung* f3 (1978), 5, sloupce 502-504.
- 167 SHEN PU-HAI, str. 293.
- 168 KAREL MARX, *Kapitál*, III/2, SNPL, Praha 1956, str. 147. (Podtrženo mnou.)

Die Prüfungen in der herkömmlichen chinesischen Staatsverwaltung und ihr Einfluss auf andere Länder

Timoteus Pokora

Zusammenfassung

Aufgrund origineller Quellen, zeitgenössischer Forschungen, sowie teilweise auch aufgrund der Textkritik bringt der Autor eine Gesamtübersicht der Verfahren bei der Auswahl der Angestellten und Würdenträger für das chinesische Staatsamtswesen. Er legt dar, dass diese Auswahl schon seit dem Altertum mittels eines Prüfungssystems zustande kam, dessen Entwicklung von den Anfängen bis in die moderne Zeit er nachgeht. Er hebt die ideologische Grundlage dieses Systems hervor, den Konfuzianismus, insbesondere die Lehre, dass jeder Mensch in Ehre und Treue zu den Eltern und dem Staat erzogen werden solle. Da jedoch die Leute von ihrer Natur her unterschiedlich seien, sei es unumgänglich, unter ihnen aufgrund der Prüfungen eine Auswahl zu treffen und so die Fähigkeit zur Verrichtung eines verantwortlichen Amtes festzustellen.

Die Aufgabe, die richtigen Beamten - die Volksvertreter - auszuwählen und zu bestimmen, war die erstrangige Pflicht der chinesischen Herrscher, eine Pflicht nämlich, die ihnen im Geiste der Altertumsphilosophie selbst vom Himmelreich auferlegt worden ist. Diese Aufgabe sollten ihnen die Prüfungen der eischlägigen Kandidaten erleichtern; diese Prüfungen fanden alle Wahrscheinlichkeit nach seit der ersten Ch'in-, der Vereinigungsdynastie (221-207 v. Chr.) statt. Das Prüfungssystem war und blieb die Grundlage für die Auswahl der Beamten, obwohl es im Laufe der Zeit Veränderungen und Vervollkommnungen erfuhr. Während der Han-Dynastie bildete die lokale Empfehlung entsprechender Kandidaten einen wichtigen Bestandteil dieser Auswahl; diese Kandidaten wurden dann verpflichtet, vor allem die konfuzianischen Schriften zu studieren. Im gewissen Masse hat hier auch die Schule der Legisten mitgewirkt, die einen grossen Wert auf die Gesetze legte.

Der Autor macht den Leser auch mit einigen weiteren Vorgangsweisen bei der Kandidatenbewerbung aus den ersten Jahrzehnten unserer Zeitrechnung bekannt. Es wird dargelegt, wie mit der Beamtenauswahl auch die Theorie der Nummerkombinationen (die sog. "Numerologie") zusammenhing. Nicht weniger von Interesse ist das sog. "Neunersystem", demzufolge Kandidaten von "unparteiischen und gerechten" Beamten vorgeschlagen werden sollten, und zwar aufgrund bestimmter Sachkenntnissen und moralischer Kriterien.

Ein regelrechtes Prüfungssystem ist um das Jahr 606 eingeführt worden, auch dieses stützte sich jedoch auf die klassischen Bücher. Seit 681 sind auch Fragen bezüglich sieben Zitierungen aus dem Gesetz und drei Fragen über juristische Präzedenzfälle gestellt worden. Im T'ang-Recht, das sich mit der Stellung des Beamten befasst, stossen

wir auf besondere Möglichkeiten, die Würde erlangen zu können oder eine höhere zu erreichen. Eines der Wege, den Posten eines höheren Beamten zu erlangen, sind die "Gelehrter-Meister-Prüfungen". Gleichzeitig entsteht eine Schicht amtlich bestätigter Gelehrter, was immer an das Ackerbodeneigentum gebunden ist. Die Tatsache, dass dieses System sich bewährt hat, bezeugt auch die darauffolgende Applikation in anderen Ländern des östlichen und südöstlichen Asiens.

Erst im 11. Jahrhundert werden in das Prüfungssystem auch praktische Fächer, wie die Länderkunde und Wirtschaftlehre, eingeführt. Während der Yüan- (Mongolen) Dynastie sind die Prüfungen für eine gewisse Zeit eingestellt, aber im Jahre 1234 wieder eingeführt worden. Zu der Zeit der Ming-Dynastie wird auf die offizielle neokonfuzianische Interpretation klassischer Werke Nachdruck gelegt. Die letzte Ch'ing- (Mandschu) Dynastie wird durch Bemühungen um eine Reform des Prüfungssystems charakterisiert. Seit der Hälfte des 19. Jahrhunderts verletzen dieses System verschiedenartige neue Gedanken und praktische Beispiele aus dem Westen. Im J. 1898 kam es zu einem Versuch, dieses System tiefgreifend zu reformieren; der Hauptprotagonist dieser Reformbemühungen war der Philosoph K'ang Yu-wei. Das herkömmliche Prüfungssystem wurde 1906 unter dem starken Einfluss aus dem Westen endlich aufgehoben.

Das Schlusskapitel legt nahe, wie die Informationen über das chinesische Prüfungssystem zur Beamtenauswahl, vermittelt durch verschiedene Berichterstatter (Reisende und Wissenschaftler), weit ausserhalb der Grenzen Chinas gelangen. Der Verfasser neigt zu der Meinung, dass man auch in einigen europäischen Ländern und in den Vereinigten Staaten die Einwirkung dieses Systems feststellen kann.

Der Studie ist eine Bibliographie von wichtigen, dem Autor unzugänglichen Arbeiten, eine Übersicht der chinesischen Dynastien und ein reichhaltiger Anmerkungsapparat angefügt.